

Etičke vrijednosti u sestrinstvu

Ramljak, Vanja

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, School of Medicine / Sveučilište u Zagrebu, Medicinski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:105:082435>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-22**

Repository / Repozitorij:

[Dr Med - University of Zagreb School of Medicine Digital Repository](#)

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
MEDICINSKI FAKULTET
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ SESTRINSTVA**

Vanja Ramljak

Etičke vrijednosti u sestrinstvu

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2021.

**SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
MEDICINSKI FAKULTET
SVEUČILIŠNI DIPLOMSKI STUDIJ SESTRINSTVA**

Vanja Ramljak

Etičke vrijednosti u sestrinstvu

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Krešimir Rotim

Student: Vanja Ramljak

Zagreb, 2021.

Ovaj diplomski rad izrađen je u KBC Sestre milosrdnice, Klinika za neurokirurgiju pod vodstvom prof. dr. sc. Krešimira Rotima te je predan na ocjenjivanje u akademskoj godini 2020./2021.

SADRŽAJ

1. UVOD	1
2. ULOGA I VAŽNOST MEDICINSKE SESTRE	3
2.1. Organizacijska struktura	4
3. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA ZDRAVSTVENIH USTANOVA	6
3.1. Organizacijska kultura i sestrinstvo.....	6
4. ETIKA.....	8
4.1. Etika kroz povijest	8
4.2. Moral	9
5. BIOETIKA.....	11
6. PROFESIONALNA ETIKA.....	13
6.1. Etički aspekti organizacijske kulture	14
6.1.1. Definicija poslovne etike.....	15
6.1.2. Vrijednosti i načela poslovne etike	16
6.1.3. Etičko poslovanje i ponašanje	16
6.2. Poslovna etika u sustavu zdravstva	18
7. SESTRINSTVO KAO PROFESIJA.....	22
7.1. Etika u sestrinstvu.....	22
7.2. Etički kodeks medicinskih sestara	23
8. ETIČKE TEORIJE U SESTRINSTVU	25
8.1. Utilitarizam i sestrinstvo.....	26
8.2. Deontologija i sestrinstvo	26
8.3. Etika vrline i sestrinstvo	27
8.4. Kršćanska etika i sestrinstvo.....	29
8.5. Metafizička etika i sestrinstvo	30
8.6. Moralni relativizam i sestrinstvo	30
8.7. Etika skrbi i sestrinstvo.....	31
9. MORALNE VREDNOTE U SESTRINSTVU.....	32
9.1. Materijalna dobra kao vrijednosti.....	34
10. ZAKLJUČAK	38
11. LITERATURA.....	40
12. ŽIVOTOPIS	43

Sažetak

Medicinske sestre su najbrojnija skupina zdravstvenih djelatnika. Zadnjih godina vidljiv je napredak medicinskih sestara u količini znanja, obrazovanja i primjene stručnih znanja u praksi. Ono bez čega je nemoguće obavljati posao medicinske sestre jesu vrline. Svaka medicinska sestra treba biti puna ljubavi za svoj posao, empatična za bolesnika te poštivati bolesnikovo dostojanstvo. Medicinske sestre treba izjednačiti s drugim zdravstvenim djelatnicima kako bi njihov međusobni odnos bio pun uzajamnog poštivanja i uvažavanja.

Ključne riječi

Sestrinstvo, etika, moral, zdravstvene ustanove, vrline

Summary

Nurses are the largest group of health professionals. In recent years, the progress of nurses in the amount of knowledge, education and application of professional knowledge in practice has been visible. What makes it impossible to do the job of a nurse are the virtues. Every nurse should be full of love for her job, empathetic to the patient and respect the patient's dignity. Nurses need to be equated with other health professionals so that their relationship with each other is full of mutual respect and appreciation.

Key words

Nursing, ethics, morals, health facilities, virtues

1. UVOD

Najbrojnija skupina zdravstvenih djelatnika u zdravstvenom sustavu su medicinske sestre. Osobito se to odnosi na bolničku djelatnost jer medicinske sestre su te koje uz bolesnika provode najviše vremena. Zdravstvena njega je složen proces i uvelike ovisi o stručnosti, informiranosti, komunikaciji medicinske sestre, tehničkim uvjetima, opremi, odgovarajućem broju i njihovoj raspodjeli unutar zdravstvene ustanove. Da bi bila uspješna u svome poslu, medicinska sestra mora posjedovati i određene moralne vrijednosti bez kojih je teško zamisliti skrb o bolesniku.

Medicinska sestra koja je na rukovodećem mjestu na sebe preuzima čitav niz zadataka i odgovornosti: planiranje, upravljanje, kontroliranje, odlučivanje, razvijanje i predstavljanje svega vezanog uz zdravstvenu njegu. Sve navedeno svoj temelj ima u etičkim standardima kao što su poštenje, pravednost i suradnja, a rukovodeća medicinska sestra svoj stav prema poslu i ponašanje izravno ili neizravno prenose na druge medicinske sestre u timu te tako utječu na oblikovanje rada i organizacijsku strukturu u okviru svoje djelatnosti.

Uz teorijska znanja i vještine, za sreću i uspjeh u životu potrebne su nam i vrline. Njih nije dovoljno samo poznavati u teoriji, nego ih je nužno stjecati kroz život, jačati kroz iskustva i postajati svjestan njihove neophodnosti. O važnosti posjedovanja vrlina kao što je empatija i briga za druge, dovoljno govori i podatak kako je u prošlosti za prijem u medicinske škole uvjet bio posjedovanje upravo spomenutih vrlina. One su se tijekom školovanja promatrale i ocjenjivale. Danas su se stvari ponešto promijenile te se stručnjaka iz područja medicine ne ocjenjuje prema njegovim vrlinama, nego prvenstveno po stručnosti. Ipak, moral bi trebao biti i ostati ključna kvaliteta svakog zdravstvenog radnika, jer bez tih vrednota nemamo ni kvalitetnu skrb za pacijente. Vrednote unapređuju društvo i samu profesiju na zadovoljstvo krajnjeg korisnika, odnosno pacijenta.

Sve teorije koje se bave pojmom sestrinstva slažu se u tome da je moral u sestrinskoj struci pri vrhu važnosti ukupnih vrednota. Dobra medicinska sestra mora imati usvojene općeljudske vrijednosti kao što su dostojanstvo, ljubav, empatija, istinitost, hrabrost, tolerancija, promišljenost, pristojnost, zahvalnost, umjerenost, uvažavanje... Vrline su dio svakog čovjeka, ali bez toga da nam netko ukaže na njih, nećemo ih dovoljno razviti i prepoznati njihovu vrijednost.

Cilj rada je utvrditi koji je to sustav vrijednosti i koje moralne vrednote prevladavaju kod medicinskih sestara i tehničara te kako se spomenute vrijednosti odražavaju na organizacijsku kulturu, vodstvo, komunikaciju, timski rad i sl. Pokušat ćemo analizirati i utvrditi stav da je u društvu narušen sustav vrijednosti te kako to utječe na mlade generacije već tijekom obrazovanja, odnosno mijenja li se taj sustav vrijednosti tijekom radnog odnosa i utječe li na profesiju medicinskih sestara. U radu se opisuje i analizira pojam etike, njezin razvoj, a poseban se naglasak stavlja na važnost poslovne etike i etičkih teorija u sestrinstvu te moralne vrednote koje bi trebale krasiti svaku medicinsku sestru.

Želimo li unaprijediti profesiju, moramo razvijati i etičke vrline. Danas je ovo postao veliki izazov jer živimo u potrošački orijentiranome društvu. Naša su stvarnost velikim dijelom postali društveni status i materijalna dobra. Materijalna dobra pojedincu daju moć i „ugled“. Promjene su, stoga, nužne i vrijeme je za zapitati se kamo idemo ako nemamo razvijene etičke standarde i vrijednosti. Je li dovoljno raditi samo za novac i egzistenciju ili je potrebo težiti višem cilju što će nas kao osobu učini većom, boljom i zadovoljnijom? Vrijednost u materijalnom smislu je prolazna i pruža nam osjećaj trenutnog zadovoljstva. Suprotno tome, vrline su te koje čijim razvijanje i primjenom postajemo bolje osobe, koje podižu naše kvalitete i osobnost, a samim time i medicinsku profesiju uzdižu na mjesto na kojemu bi ona, ako izrazito humana profesija, i trebala biti.

2. ULOGA I VAŽNOST MEDICINSKE SESTRE

Medicinske sestre su najveća skupina zdravstvenih djelatnika koji pružaju izravnu skrb pacijentima. One sudjeluju u više od 80 % svih postupaka koje dnevno provode te, zahvaljujući tome, najviše vremena provode uz bolesnika. Jasno je koliko je njihova stručnost važna za kvalitetno provođenje medicinske njege i skrbi. Samo zahvaljujući visoko razvijenim kompetencijama i znanjima, medicinska sestra može na vrijeme procijeniti bolesnikove potrebe te u skladu s tim i pružiti odgovarajuću zdravstvenu njegu. Koristeći se ljudskim i tehničkim resursima, tijekom provođenja zdravstvene njege medicinska sestra neizostavno primjenjuje i etička načela tako što štiti bolesnikov interes. Dobro educirana medicinska sestra od neprocjenjive je važnosti za zdravstveni sustav u cjelini.

Postoji još jedna važna uloga medicinske sestre, a to je uloga voditelja. Funkcije koje obavlja medicinska sestra voditelj su vođenje, planiranje, upravljanje, kontrola, odlučivanje, razvijanje i predstavljanje, a sve je to vezano uz zdravstvenu njegu. Bez potrebnih znanja i tehničkih umijeća, medicinska sestra voditelj neće biti uspješna u obavljanju svih zadataka koji se pred nju stavljaju. Ona mora poznavati procese, metode te imati razvijene sposobnosti rada s ljudima, motiviranja drugih, razumijevanja i sl. Jednako su važna i konceptualna umijeća koja podrazumijevaju sposobnost analize i dijagnoze složenih situacija. Medicinska sestra voditelj mora moći prepoznati problem, pronaći moguća rješenja te odabrati ono najbolje. (1)

Sve prethodno navedene aktivnosti svoje uporište imaju u temeljnim etičkim standardima: pravednosti, povjerenju, poštenju i suradnji. Vrijednosti suprotne od spomenutih, ne mogu pridonijeti ostvarenju uspjeha.

Donošenje ispravnih odluka danas je iznimno teško. Razlog tomu je današnja moralna situacija društva i okruženje u kojemu su standardi često iskrivljeni te ih se prilagođava dnevno-političkim normama. Pored društveno-političkih i financijski resursi u velikoj mjeri utječu na konačni sud jer su financije uobičajeni problem u poslovanju i donošenju odluka. Sve medicinske sestre oblikuju određenu organizacijsku strukturu u okviru svoje osnovne djelatnosti te utječu na organizacijsku strukturu čitave zdravstvene ustanove. Jaka i dobra organizacijska kultura tajna je uspjeha pojedinih organizacija jer bez dugoročnog pozitivnog poslovanja nema ni perspektive.

Svaka organizacija ima svoju organizacijsku klimu koja je rezultat dugotrajnih procesa u kojima se oblikuju stavovi i principi zaposlenika, a koji na kraju i predstavljaju osobnost organizacije. (2)

2.1. Organizacijska struktura

Organizacijska struktura sastoji se od materijalnih i apstraktnih elemenata. Materijalni su oni vidljivi elementi kao što su slogani, simboli, uniforme, ponašanje zaposlenika. Potonji su nevidljivi elementi koji se odnose na sustav vrijednosti, shvaćanja, etiku, uvjerenja, osjećaje, osobnost, životne stilove i karakter organizacije. (3) Obje razine zajedno definiraju konačnu sliku i važne su za definiranje načina i kvalitete rada svake organizacije. Organizacijska kultura važna je za sve u poslovnoj organizaciji, kako za svakog pojedinca, tako i za poslovnu strategiju. Isprepliće se s ciljevima i filozofijom organizacije i očituje se u svakom njezinom segmentu. Stvaranje organizacijske strukture je dug proces i on ostaje prisutan i kada njezini pokretači više nisu dio organizacije. Ona se na formalni ili neformalni način odnosi na svakog novog pojedinca koji postaje dijelom organizacije, a očituje se kroz način donošenja odluka, poželjna ili nepoželjna ponašanja, poštivanje pravila oblačenja i sl. (4)

Svaki pojedinac sa sobom donosi razne unutarnje čimbenike kao što su osobine ličnosti, tradicija, navike, načini komuniciranja, ciljevi i strategije, a sve to uklapamo u vanjske čimbenike kao što su društveni, pravni, kulturni, gospodarski i tehnološki uvjeti. (5)

Za voditelje je od iznimne važnosti poznavati oboje – organizacijsku strukturu i osobne vrijednosti zaposlenika. Takve spoznaje voditeljima pružaju mogućnost prilagodbe organizacije i mogu biti presudne za opstanak organizacije i zadržavanje radnika. Dobro poznavanje organizacijske strukture koje je usklađeno s ciljevima organizacije, stvaraju osnovne preduvjete za uspješno poslovanje.

Organizacijska klima zapravo predstavlja radnu atmosferu koja se očituje kroz iskustva zaposlenika i njihove međusobne odnose. Dobra radna atmosfera jamči zadovoljstvo pojedinca te tako izravno utječe na njegovu učinkovitost i produktivnost. Zadovoljan pojedinac neposredno utječe i na učinkovitost cijele organizacije. Ako je radna atmosfera na zadovoljavajućoj razini, motivacije, predanost i kreativnosti sigurno neće nedostajati. (3)

Još jedna važna stavka koja jamči dobru radnu atmosferu jest stil vođenja organizacije. Uspješan voditelj mora imati razvijen međuljudski aspekt jer će mu to pomoći u rješavanju potencijalnih problema koji se mogu pojaviti tijekom procesa realizacije ciljeva. O karakternim osobinama samog voditelja najviše ovisi kakav će odnos imati prema svojim zaposlenicima i suradnicima te hoće li iskorištavati svoju poziciju moći ili ne. Bez obzira na osobine voditelja, svaki od njih bi trebao znati kako upravljati ljudskim resursima, zapošljavati i otpuštati radnike, donositi strateške odluke te kontrolirati troškove. (3)

3. ORGANIZACIJSKA STRUKTURA ZDRAVSTVENIH USTANOVA

Kao što je slučaj u svim kolektivima, tako je i u zdravstvenim ustanovama prisutna određena organizacijska struktura. Ona je prepoznatljiva po svojim vrijednostima i stavovima koji zaposlenici međusobno dijele, a što značajno utječe na kvalitetu zdravstvene skrbi i njege. Nerijetko se organizacijska struktura zdravstvenih ustanova uspoređuje s vojnim organizacijama zbog prisutnosti određene hijerarhijske ljestvice koja se formira prema razini akademskog obrazovanja. (6) Na vrhu hijerarhijske piramide su liječnici, zatim medicinske sestre te potom ostali zaposlenici. Karakteristika zdravstvenih ustanova je i posebna terminologija koja je razvijena među zaposlenicima. Osjećaj pripadnosti s vremenom se mijenja na bolje i gore, ali je uvijek prisutna i važno ju je poznavati kako upravljanje ustanovom bilo uspješno i učinkovito. Loša organizacijska struktura sigurno uzrokuje određene poteškoće u učinkovitosti zdravstvene ustanove, a to izravno utječe na kvalitetu zdravstvene skrbi i njege. Slaba organizacija dovodi do loših radnih uvjeta za sve zaposlene, što za posljedicu ima povećan stres kod zaposlenika i smanjena kvaliteta skrbi za bolesnika. Možemo zaključiti da organizacijska kultura, društvena odgovornost i sam način upravljanja zdravstvenom ustanovom značajno utječu na kvalitetu zdravstvene skrbi koja se pruža pacijentima. (7) Nužno je osigurati takvu kvalitetu organizacijske kulture koja će utjecati na unaprjeđenje kvalitete usluge, smanjiti mogućnost pojave medicinskih pogrešaka te poboljšati sigurnost pacijenta. Timski rad i otvorena komunikacija među zdravstvenim radnicima osiguravaju zadovoljstvo pacijenata.

3.1. Organizacijska kultura i sestrinstvo

Jedno od malobrojnih istraživanja koja su provedena na temu sestrinstva i organizacijske kulture, provela je autorica Yafang Tsai, a u svoje je istraživanje uključila medicinske sestre u bolničkom sustavu Tajvana. (8) Ono se odnosilo na povezanost organizacijske kulture s ponašanjem vodstva i zadovoljstvom medicinskih sestara. Parametri koji su tijekom istraživanja uzeti u obzir su socijalna klima, nagrađivanje, vodstvo i suradnja s ostalim članovima tima i organizacije.

Na temelju provedenog istraživanja autorica dolazi do zaključka da je poželjna onakva organizacijska kultura koja će stvoriti atmosferu sretne i zdrave radne okoline jer kao takva ima veliku ulogu u ostvarivanju ciljeva organizacije. Dobra komunikacija i promicanje etičkih vrijednosti ključno je za prihvaćanje vodstva te značajno utječe na stavove zaposlenika. Rezultat svega su bolji rezultati rada, zadovoljstvo pacijenata te, u konačnici, bolji ugled same ustanove. (8)

Medicinske sestre su najveća skupina zdravstvenih djelatnika koja pruža izravnu skrb pacijentima, a samim time su na najviše izložene. Želi li zdravstvena ustanova ili organizacija privući i zadržati što veći broj kvalitetnog i stručnog medicinskog osoblja, potrebno im je osigurati uvjete u kojima medicinske sestre mogu dati najbolje od sebe. Poboljšanja na kojima konstantno treba raditi odnose se na organizaciju rada, strukturu, uporabu informacijske tehnologije, tehničku podršku i prostor te oblikovanje adekvatne organizacijske kulture. (9)

Organizacijsku kulturu u zdravstvenoj njezi poželjno je oblikovati u smjeru takozvane konstruktivne kulture. Konstruktivna organizacijska kultura je ona koja njeguje i daje prednost timskom radu, razvijanju humanističkih vrijednosti, a posebno se odnosi na upravljanje ljudskim potencijalima te na orijentaciju prema samom pacijentu. U članku *Medicinske sestre i konstruktivna organizacijska kultura* autori (10) autori iznose zaključke prema kojima je najvažnije akceptirati kako upravo konstruktivna organizacijska kultura ima prednost pred konkurencijom među zdravstvenim organizacijama, a medicinske sestre svoje ponašanje trebaju usmjeriti prema njezinoj realizaciji.

Radni kolektivi u kojima je istaknut timski rad spremni su se zalagati i odraditi više nego što je nužno kako bi pomogli kolegama te svoj tim učinili što uspješnijim. Timski rad kod medicinskih sestara doprinosi osnaživanju svake medicinske sestre u pružanju skrbi pacijentima. Timski rad treba biti usmjeren ponašanju koje će težiti tome da se pacijentu pruži što bolja njega, a konstruktivna organizacijska kultura nagrađivanjem će poticati izvrsnost medicinskih sestara. (10)

4. ETIKA

Latinski prijevod grčke riječi *ethos* dao je Ciceron u 1. st.pr.n.e. Ona je označavala narav, naviku, ćud, a Ciceron je našao jednako značenje riječi *ethos* i *mos, moralis* pa je etiku nazvao *philosophia moralis*. U hrvatskom jeziku etiku prevodimo i kao ćudoređe koje predstavlja moralnu snagu čovjeka pomoću koje svoju ćud ili narav drži pod kontrolom. Možemo reći da je ćudoređe teorija o ljudskoj moralnosti, predstavlja snagu duha i sposobnost i ispravnog djelovanja. (11)

Brojni autori bavili su se pojmom etike i pokušali definirati sam pojam. Šegota je definirao kao znanost koja izučava moral, njegove izraze, razvoj, teorije, načela i norme. Klaić o etici govori kao o nauci o moralu, s time da nas želi upoznati što je moral, koje su njegove osnovne značajke te zauzeti kritičko stajalište prema postojećoj moralnoj praksi. Za Filipovića je etika filozofska disciplina vezana uz ćudoređe i moral, koja se bavi moralnim htijenjima i ciljevima te istražuje izvore i temelje morala. Prema tome, pojam etike i morala ne bi trebalo poistovjećivati jer je moral predmet izučavanja unutar etike.

Jedno je sigurno, etika uključuje odnos pojedinca naspram drugog čovjeka, bez obzira na njegovu vjeru ili porijeklo. Svaki pojedinac ima pravo na sreću i istinu. Sokrat govori o općem moralnom pravilu prema kojemu nikada i nikome ne treba nanijeti štetu, treba se držati svojih obećanja, treba slušati i poštivati svoje roditelje i učitelje.

Osim moralnih, čovjek posjeduje i sposobnost tehničkih i pragmatičkih rasuđivanja. (12) Nitko se ne rađa s dovršenim znanjem, nego ga usvajamo tijekom cijelog života. Da bi se jezikom etike čovjek dobro služio, osim što ga treba dobro i poznavati, treba ga pravilno primjenjivati u životu. Etički jezik nije lagan, proizlazi iz cjelovitosti čovjeka, iz njegova razuma i volje, osjećaja i tijela.

4.1. Etika kroz povijest

Etika je kroz povijest nailazila na promjene koje su se doticale njezinih najviših vrijednosti, a uvelike su ovisile o filozofima određenog vremena koji su je tumačili, ali i društvenim uređenjima i odnosima unutar zajednice.

Počeci etike sežu daleko u povijest, u vrijeme prije Krista. Taj su period obilježili Pitagora, Ciceron, Heraklit, Demokrit i drugi. Filozofi antičkog doba kao najvažnije ističu četiri vrline: razboritost, pravednost, hrabrost i umjerenost. U 7. st.pr.n.e. nastaje praktična filozofija koja obuhvaća estetiku i etiku. Ta je filozofija istraživala vrijednosti koje usmjeravaju i pokreću ljude kroz život, a to su poštenje i nepoštenje, dobro i zlo, pravednost i nepravednost. (13)

Sokrat je temelje etike vidio u jedinstvu teorijskog i praktičnog rada te vrlini kao znanju. Prema njemu, znanje je najviša vrlina koju treba učiti i vježbati. Kao etičke ideale isticao je mudrost, pravednost, pobožnost, razboritost i hrabrost.

U 5. st.pr.Kr. temelje filozofiji, a samim time i etici, daje Platon. Temelji njegove filozofije su idealizam i svijet ideja i dobra kao predmet spoznaje. Prednost daje spoznaji uma pred spoznajom osjetila. Platon razlikuje četiri najvažnije vrline: mudrost, hrabrost, umjerenost i pravednost.

4. st.pr.Kr. obilježio je Platonov učenik Aristotel. On ističe kako je svrha ljudskog življenja i činjenja stvaranje dobra. Najviše dobro nalazi se u blaženstvu koja mora biti krajnja svrha djelovanja. Dušu dijeli na razumski i nerazumski dio, a vrline na etičke ili moralne i dijanoetičke ili razumske. Temeljna vrlina ponovno je znanje.

U vremenu kršćanskih filozofa grijeh se opisuje kao moralno zlo, a fizičko zlo i ljudska patnja kao kušnja Boga naspram ljudske volje.

Kant ističe kako moralna radnja proizlazi iz moralnog zakona koji disciplinira ljudsku osjetilnu prirodu pred interesom praktičnog uma. Etiku je tako temeljio na apriornosti moralnog zakona. Prema njemu, svako ljudsko biće ima urođeni osjećaj za moral. Čovjek je subjekt moralnog zakona, a poštivanje osobe je zapravo poštivanje zakona.

4.2. Moral

Moralno djelovanje i sam moral ispituju načela djelovanja i zapravo predstavljaju pojam etike u užem smislu. Etika je teorija ili filozofsko promišljanje, a moral je jedan od temeljnih načina odnosa čovjeka naspram svijeta. Moral predstavlja skup pravila određenog društva o sadržaju i načinu međusobnih odnosa i ljudskih zajednica. (14) Prema Kuncziku i Zipfeli moral

se odnosi na zahtjeve i norme ponašanja s kojima se svaki pojedinac susreće. Moral se usko veže uz ljudsko djelovanje. On je postojao prije pojedinca koji postaje njegovim sudionikom, ali nastavlja postojati i nakon pojedinca. Moral je instrument društva u cjelini. Društven je po svojem porijeklu i funkcijama. Kao društveni sustav reguliranja, on funkcionira kao zakon i kao etiketa. Od zakona u klasičnom smislu razlikuje se po tome što ne poznaje fizičke sankcije, već ima prijekor, pohvalu ili neki drugi oblik pružanja ili uskraćivanja podrške. Moral je društvena institucija života. Promiče racionalno samoodređenje te od nas tako traži da budemo samoupravljeni pred zakonom.

Većina suvremene psihologije i filozofije morala ističe kako moral počinje kao skup kulturalno definiranih ciljeva i pravila koja imaju pravila za postizanje ciljeva. Pojedinac ta pravila uzima kao svoja i prema njima određuje svoje ponašanje te tako razvija vlastitu svijest.

Moral u sebi sadrži tradicijom određene običaje, preporuke, pravila, zabrane, norme, obveze, dužnosti, propise, smjernice za život koji se nameću zajednici kroz djelovanje i određeni način života, vladanja, ponašanja i vrednovanja. Postoji mnogo čimbenika moralnosti, a neki od njih su različiti oblici moralnih sudova, pravila, načela, ideali, vrline i dr. Moralni sudovi mogu biti pojedinačni ili opći.

Moralne vrijednosti predstavljaju vrline. Važno je istaknuti da ni jedna vrlina nije potpuno razvijena kao urođena, nego ih razvijamo učenjem i praksom. One su značajke karaktera i predstavljaju dispoziciju za određeni način postupanja. Prema Sokratu vrline su ono zbog čega djelujemo pravedno, pošteno, odmjereno i dobrotvorno.

Za razliku od etike koja se definira globalno, moral se definira pod utjecajem nacionalnih, vjerskih, kulturnih i sličnih utjecaja.

5. BIOETIKA

Znanstvena dostignuća i veliki razvoj same znanosti, osobito iz područja medicine i istraživanja čovjeka, doprinijeli su pojavi novoga smjera nazvanog bioetika.

Bioetika je znanstvena etika koja povezuje poniznost, odgovornost i sposobnosti. Jedna je od najnovijih znanstvenih disciplina. Ona je multidisciplinarna i multikulturalna te uzvisuje smisao čovječanstva. Njezin se početak vezuje uz ime biologa Van Pottera iz 1971. g. Nastala je posljedica velikog razvoja znanosti, a posebno biologije i medicine, ali istovremeno i zbog velikog nesklada između znanosti i filozofije. Sve većom autonomijom znanosti i slobodom znanstvenog istraživanja, nastajali su i etički problemi. (13)

U samim svojim počecima, bioetika se temeljila na međusobnoj razmjeni stavova, znanja, gledišta i spoznaja o jednom te istom moralnom fenomenu stručnjaka iz različitih profesija. Svrha toga bila je pronaći i oblikovati normativno vrijednosne sudove spram korištenja tehnike, metoda i zahvata na polju biomedicinske znanosti i ekologije. Cijena koju je čovjek platio za ostvarenje znanstveno-tehničke prevlasti nad prirodom je gubitak integralnog horizonta znanja i postojanja u kojemu se javljaju dimenzije božanskog, lijepog i dobrog. Umjesto osjećaja nemoći pred vlastitom moći i osjećaja straha pred opasnostima današnjice, trebao bi nastati sklad čovjeka i prirode. Zauzimanje neprijateljskog stava prema prirodi ili znanosti bilo bi potpuno pogrešno jer ipak znanosti dugujemo mnoge pogodnosti, spoznaje i dostignuća. Napredak znanosti ne smije se zaustaviti, jedino se može ograničiti primjena rezultata u svrhu boljitka živim bićima. (15)

Matulić smatra da bioetika povezuje znanstveno djelovanje na polju bioloških znanosti i humanističko vrijednosno djelovanje. Znanstvenici bi trebali surađivati s filozofima te od njih tražiti odgovore na pitanja koja su povezana s drugim znanjima.

Mnogi pojam bioetike definiraju kao sustavnu znanost o čovjeku kao etičkom biću koja istražuje područje i zakone preoblikujuće tehnogeneze biološkoga svijeta. Prema Scarpelliju etika je onaj dio u čiji objekt ulaze ljudska djelovanja usmjerena na fizički život ili se tiču organskog života, tijela, rađanja, starenja, zdravlja, bolesti, smrti. Slično ovom stajalištu, Mori etiku definira kao ograničeno i razumsko promišljanje o različitim moralnim, pravnim i društvenim problemima potaknutim napretkom medicine i drugih znanosti.

Bellini govori o propisanim zadacima koje moramo izvršavati te kako djelovati unutar znanstvene etike u kojoj bi etičari bili moralni inženjeri. Također, on znanstvenu etiku opisuje kao bijeg od složenosti moralnog života, izbjegavanje investiranja osobnih energija i izbjegavanje problema vezanih uz moralni čin. Kao takva, ona negira odgovornost i čovjekovu slobodu. Upravo se zbog toga smatra da bioetika nije temeljena na etici znanosti, nego na praktičnom razumu. Ona povezuje norme s temeljnim vrijednostima, utjelovljuje ih u situacijama i daje odgovornost samom pojedincu. (16)

Danas se bioetika smatra mjestom za upoznavanje novih dimenzija raznih znanstvenih kategorija, kao novi tip etičke refleksije u povijesti ljudske misli koja omogućava proširivanje primjene moralnih načela i temeljnih vrijednosti. Vrijednost života s ljudskog je proširena na biljni i životinjski svijet pa zbog toga kažemo da ova znanstvena disciplina postaje biocentrična. U području medicine ona je tek jedna od mnogih odvojaka primijenjene etike.

6. PROFESIONALNA ETIKA

Skup načela i pravila, vrijednosti i ciljeva koje usvajaju pripadnici određene profesije da bi na osnovu njih primjenjivali svoja profesionalna znanja, nazivamo profesionalna etika. Razvila se iz normativne ili primijenjene etike kao primjena etičkih vrijednosti na poslovnu praksu. Relativno je mlada znanstvena disciplina nastala 60-ih godina 20. st. Zahvaljujući svojem interdisciplinarnom pristupu, uspjela je povezati etiku i ekonomiju. Ipak, ne treba zaboraviti da počeci poslovne etike sežu mnogo dalje u povijest. Već je Aristotel naglašavao kompatibilnost etike i poslovanja. On je smatrao da se poslovna etika odnosi na poslove koje radimo za druge, s ciljem pribavljanja koristi za nas i za druge, ali na način da to radimo u skladu s prirodom bitka. (14)

Danas se u većini tvrtki i organizacija zapošljavaju psiholozi kako bi djelatnike naučili poslovnoj etici te ju dalje razvijali. U takvim se organizacijama velika pažnja poklanja etičkom upravljanju i zadovoljstvu djelatnika. Učenje i praktična primjena poslovne etike utječe na poboljšanje međuljudskih odnosa, a u konačnici i povoljno djeluje na rezultate ukupnog poslovanja. Primjena etičkih principa u poslovnim odnosima i aktivnostima u skladu je s duhovnim, sociološkim, biološkim i prirodnim zakonitostima čovjeka i okruženja.

Smatra se ta je poslovna etika temelj društveno odgovornog ponašanja organizacije ili ustanove, ne samo kroz usvojene pravilnike i etičke kodekse, nego i kroz primjenu etičkog ponašanja u radu. Poslovna se etika temelji na univerzalnim i relativnim vrijednostima.

Univerzalne vrijednosti poslovne etike nalazimo u ljudskoj prirodi i one imaju općeljudske značajke. Vrhovna univerzalna vrijednost je sam čovjek i njegov opstanak. Relativne vrijednosti poslovne etike odnose se na kulturu i način života, a preuzete su iz građanskog društva. Najvažnije se vrijednosti odnose na ljudsko dostojanstvo, slobodu, pravednost, odgovornost, jednakost.

Etika se uvijek vezuje uz savjest pojedinca te kao takva nadilazi zakon. Da bi savjest mogla i znala reagirati na neetičko djelovanje, potrebno ju je pripremiti propitivanjem i razmišljanjem o vlastitim postupcima i postupcima općenito. Poslovne odluke bi se trebale donositi promišljeno, bez žurbe i u skladu sa savješću. Najveću odgovornost svakako preuzimaju voditelji, ali i svaki zaposlenik svojim postupcima i odlukama treba biti usklađen s etičkim pravilima ponašanja. Samo su jasna politika, definirani postupci napredovanja, kazne, nagrade, etički kodeks, edukacija i jačanje odgovornosti siguran put prema uspješnosti poslovanja.

Temelj svih moralnih djelovanja mora biti ljudska dobrota jer ona je jedna od važnih moralnih vrlina koja predstavlja osobinu svojstvenu bitku čovjeka. Ona je uvjet dobrog života i dužnost pojedinca, a podrazumijeva suradnju s drugima, dijalog, ljubav i dostojanstvo.

Kao što se dogodilo sa svim sferama poslovanja, tako je poslovna etika ušla i u sferu sestrinstva kao rezultat razvoja sestrinstva kao profesije.

6.1. Etički aspekti organizacijske kulture

Organizacijska kultura i etika ne mogu funkcionirati jedna bez druge. U svakoj ustanovi gdje je u poslovanju prisutna etika i, što je još važnije, gdje se praktično i primjenjuje, organizacijska kultura je na još višoj razini, a zajedno doprinose boljim poslovnim rezultatima. Etika pred svakog pojedinca stavlja na izbor između dobrog i lošeg te pomaže u prosudbi kako bismo ispravno odabrali i postupili. (3) Etički savjesni pojedinci potvrđuju se kao časne osobe, a za organizaciju to predstavlja dodatnu vrijednost i povećava njezin ugled. Dakle, možemo reći da je organizacijska kultura etika na djelu i obratno. Etika živi kroz organizacijsku kulturu svake pojedine ustanove.

Za postizanje dobrih poslovnih rezultata neophodno je da vodstvo organizacije, ali i sami zaposlenici, svakodnevno i dosljedno primjenjuju i promiču etička načela. Najveći poslovni izazov današnjice je postizanje izvrsnih poslovnih rezultata, a da se pri tome vodi briga o etičnosti prilikom donošenja odluka. Upravo su u radu nastali prvi moralni odnosi kao što su suradnja, prijateljstvo i smisao za zajednicu. Rad je jedan od temeljnih mjerila čovjekove moralnosti. Posebne moralne osobine odnose se na osjećaj dužnosti i odgovornosti, savjesnost, samostalnost i inicijativu. (3) Rad se ne smije odvijati samo zbog materijalne koristi, nego na prvom mjestu trebaju biti isključivo njegovi etički i moralni aspekti. Osobni etički standardi predstavljaju osnove poslovne etike jer naposljetku sve kreće od pojedinca. Moralno i etički savjesni pojedinci spremni su podnijeti odgovornosti za eventualne pogreške, prijekore nadređenih kolega, a spremni su i izgubiti posao ako nešto nije učinjeno u skladu s njihovim etičkim načelima. (17) Ipak, postoji i druga strana medalje, odnosno oni pojedinci koji su spremni riskirati i kriminalne radnje zbog osobne koristi. Značajan utjecaj na to svakako ima vodstvo organizacije, koje svojim primjerom etičkog ili neetičkog ponašanja te svojim

vrijednostima i stavovima, šalju određenu poruku ostalim zaposlenicima. Praksa potvrđuje pravilo kako neetičko ponašanje može donijeti samo kratkoročna uspjeh u poslovanju, dok će, dugoročno gledano, takva organizacija zasigurno imati problem s nepovjerenjem poslovnih partnera ili konkurencijom. (3)

Iako postoji čitav niz primjera nemoralnih postupaka i financijskih skandala velikih svjetskih i domaćih korporacija, sve više se nameće potreba i stavlja se imperativ na izlazak iz starih paradigmi i oblika ponašanja, a rješenje je u poslovnoj etici. (18)

Mnoge organizacije donose etičke kodekse te na taj način daju značaj etičkom ponašanju. Razvijaju politiku društvene odgovornosti, a etika tako postaje nužna sastavnica djelovanja svake organizacije. U poslovanju je iznimno važno pružiti mogućnost ispravnog djelovanja utemeljenog na etičkim načelima. (3) Važnost poslovne etike temelji se na povećanju samosvijesti i razvoju svijesti o ograničenosti javnih resursa i ugroženosti prirodnoga okružja. (19)

6.1.1. Definicija poslovne etike

Što je zapravo poslovna etika? Ovaj je pojam zapravo nemoguće opisati bez prethodnoga objašnjenja pojmova etike i morala. Porijeklo riječi „etika“ u korijenu je grčke riječi *ethos* što znači boravište, ćud, karakter, ali i navika, običaj. Etika se tako definira kao skup pravila i kriterija koji određuju koje je ponašanje dobro i prihvatljivo, a koje je je loše i neprihvatljivo. Etika se često naziva i filozofijom morala jer je jedna od disciplina praktične filozofije koja istražuje djelatnu stranu čovjeka i vrijednosti koje ga u životu pokreću, a to je ona disciplina koja proučava moral, njegov razvoj, teorije, načela i norme. (20)

Uz pojam etike, neizostavno se veže gotovo istoznačni pojam morala. Riječ potječe iz latinskog jezika od imenice *mos – moris*, a značenje joj je potpuno isto kao i značenje grčkog *ethosa* (običaj, narav).

Poslovnu etiku, stoga, možemo opisati kao „dušu“ društveno odgovornog ponašanja svake organizacije ili ustanove, ali ne samo u formi usvojenih pisanih pravilnika, nego u formi stvarne primjene etičkog ponašanja i etičkog načina djelovanja. To je primjena etičkih principa u

poslovnim odnosima i aktivnostima, način koncipiranja, komuniciranja i izvođenja radova u skladu s duhovnim, sociološkim, biološkim i prirodnim zakonitostima čovjeka i okruženja. (21) Svaka organizacija koja djeluje po svojim etičkim načelima, magnet je drugim organizacijama i pojedincima za ulaganje kapitala i suradnju. (22) Iz primijenjene etike proizlazi poslovna etika koja se može opisati kao primjena etičkih vrijednosti na poslovnu praksu, a primjenjuje se na sve aspekte poslovnog ponašanja. (18)

6.1.2. Vrijednosti i načela poslovne etike

Vrijednosti na kojima se temelji poslovna etika mogu biti univerzalne i relativne. Univerzalne vrijednosti imaju općeljudske značajke i nalaze se u samoj ljudskoj prirodi. Relativne su vrijednosti oslonjene na kulturu i način života. Ključne vrijednosti koje zastupa poslovna etika, a koje preuzima od građanskog društva, su sloboda, jednakost, odgovornost, dostojanstvo, pravednost, supsidijarnost i demokratičnost. (23)

Svako poslovanje koje proizlazi iz vlastitog interesa mora se voditi mudro i pravedno, a temelj svih moralnih vrijednosti treba biti dobrota. (24) Upravi je dobrota, odnosno dobro, najveća moralna vrijednost koja odgovara samoj biti čovjeka. Dužnost svakog pojedinca je biti čovječan, a to podrazumijeva dijalog, dostojanstvo i suradnju s drugima. (25) Dužnost svakog pojedinca je prema drugome se odnositi ljudski i pravedno, neovisno o njegovoj rasi, dobi, religiji i sl. To nas dovodi do zaključka da svaki ekonomski i privredni sustav podupire zajedničke vrijednosti ljudskog suživota te se na taj način i razvija. (26)

6.1.3. Etičko poslovanje i ponašanje

Kada se govori o etičkim vrijednostima u poslovanju, govori se zapravo o mogućnosti izbora kod donošenja odluka u problematičnim situacijama. Etičke dileme u ključnim trenucima

prisiljavaju pojedinca na propitivanje o vlastitim dužnostima, odgovornostima, a često su te situacije složene i ne tako jednostavno rješive.

Ono sa čime se zaposlenici često susreću kao etičkim dvojabama su prikriivanje ili netočno prikazivanje određenih podataka, nedovoljna lojalnost, loša kvaliteta, zanemarivanje obitelji ili osobnih potreba, samouvjerenost na račun rizika organizacije, ponižavanje podređenih, nepoštivanje autoriteta, sukob interesa i slično. Ipak, pošten pristup radu i poslovanju na kraju se uvijek isplati i ne mora se biti nepošten da bi se postigao poslovni uspjeh. Kako navode autori Kenneth Blanchard i Norman Vincet Peale u svojem djelu „Moć etičkog poslovanja“, kada se nađemo pred etičkom dilemom, uvijek se trebamo pitati sljedeće: je li to što radim zakonito, je li postignuta ravnoteža odnosa te kako ću se nakon učinjenoga osjećati? (26)

Navedena bi nam pitanja trebala biti pomoć u etičkom donošenju odluke i orijentacija u raščišćavanju dileme oko određenih izbora. Bitno je da pojedinac niti u jednom trenutku ne zaboravi suštinu života, odnosno da postigne osjećaj zadovoljstva, jer samo zadovoljna osoba postiže pozitivne rezultate.

Osim navedenih pitanja, spomenuti autori navode i pet načela moći etičkog rasuđivanja kojima se treba voditi pojedinac, ali i organizacija, a to su:

- svrha: naglasak se stavlja na razliku između svrhe i cilja pri čemu se svrha opisuje kao nešto što želimo biti, put koji izabiremo, smisao i sadržaj života, a cilj je onaj koji je opipljiv, ono konkretno što se želi postići;
- ponos: definira se kao osjećaj zadovoljstva nakon određenog postignuća. Zajedno sa samopoštovanjem pomaže kod postizanja osjećaja unutarnje ravnoteže bez koje je nemoguće djelovati prema etičkim pravilima. Da bi pojedinac stekao samopoštovanje, potrebno ga je nagraditi na bilo koji način. Što je samopoštovanje veće, lakše je odoljeti neetičkim postupcima. Međutim, treba biti oprezan jer ponos lako može odvesti u negativnu krajnost, odnosno aroganciju. To je iskrivljena slika o osobnoj važnosti i određena sumnja u sebe i nepovjerenje u vlastitu prosudbu;
- strpljenje: vjera u sebe, društvo i poslovni stav ono je što iziskuje veliko strpljenje. Ono je vrlo bitno jer nas uči da rezultati ne dolaze brzo, kao ni potvrda da smo postupili dobro. Vjerujući u vlastite odluke i procese, nećemo se dovoditi u situacije da mijenjamo odluke koje su zapravo dobre;
- upornost: ne odustajanje od vlastitog stava i čvrstoća u namjeri da se preuzeta obaveza izvrši do kraja;

- perspektiva: sposobnost da se u bilo kojoj situaciji uoči ono što je zaista važno. Sa stajališta perspektive mogla bi se sagledati prethodna četiri načela, stoga možemo zaključiti da bi ljudskim ponašanjem trebale upravljati svrha i životni ciljevi. (26)

Bez komunikacije i povratne informacije ništa od prethodno navedenog ne bi bilo moguće provesti u praksi. Procjena i analiza rezultata pridonosi boljem planiranju i razvoju strategije.

Osim etičkog kodeksa koji služi za institucionaliziranje etičkog ponašanja i uspješnu provedbu etike poslovanja, vrlo je važno imenovati i etički odbor ili povjerenstvo koje bi se trebalo sastojati od unutarnjih i vanjskih članova. Zadatak povjerenstva je uspostaviti mehanizme kontrole u provedbi postavljenih pravila te definirati sankcije u slučaju nepoželjnog ponašanja. Osim sankcija, povjerenstvo treba odrediti i sustav i načine nagrađivanja za provođenje etičkog kodeksa i poželjnog ponašanja.

Od iznimne je važnosti i provođenje organizirane edukacije i treninga svih zaposlenika organizacije. Edukacije bi se trebale odnositi na postizanje i održavanje stanja izvrsnosti i vrlina. (34) Poslovnu odlučnost stječemo eliminacijom negativnih emocija i realizacijom pozitivnih. Negativne emocije nanose štetu moralu, a odnose se na strah, tugu, nelagodu, dosadu, zbunjenost, nestrpljenje, krivnju i lijenost. Pozitivnim emocijama se čistimo od neetičnosti, beznađa i nečestitosti.

Etika nadilazi zakon, ona komunicira sa sviješću pojedinca, a da bismo reagirali na neetička ponašanja potrebno je često se propitivati i promišljati o vlastitim postupcima. U tome je neosporna odgovornost vodstva organizacije, ali je jednaka odgovornost na svakom pojedincu koji je dužan svoje postupke i djelovanja uskladiti s etičkim vrijednostima.

Jasna politika poslovanja, točno određena pravila, definirani postupci napredovanja, kazne i nagrade, edukacije, etički kodeks nepogrešivi su oblici jačanja odgovornosti svakog pojedinca i sasvim sigurno su put k uspjehu. (27)

6.2. Poslovna etika u sustavu zdravstva

Zdravstvena skrb posebna je po tome što se unutar sustava zdravstvene zaštite nalazi složen sustav vrijednosti različitih religija, rasa, političkih i nacionalnih opredjeljenja, a ono što ih povezuje i što je najveća vrijednost tog sustava je ljubav prema čovjeku koja se iskazuje kroz pružanje najbolje moguće skrbi svakom pojedincu.

Svijest zdravstvenih radnika, odnosno liječnika i medicinskih sestara, kroz formalno znanje i pripravnički staž usmjeravana je tako da je pacijent uvijek na prvom mjestu. Važno je istaknuti kako liječnička etika ima vrlo dugu tradiciju koja ima snažan utjecaj na profesionalnu organizaciju i određena pravila u okviru profesionalne etike. Začetci liječničke etike sežu 2500 godina unatrag, odnosno u vrijeme Hipokrata, te predstavljaju temelj medicinske etike općenito. (6) Sestrinski etički kodeks novijeg je datuma, a odnosi se na prerastanje sestrinstva u profesiju. (28) Osim toga, postoje i zakoni koji reguliraju profesije, npr. Zakon o liječništvu, Zakon o sestrinstvu itd. (6)

Zdravstveni sustav ponešto se razlikuje od klasičnih tržišnih uvjeta. U vremenu kada vlada natjecanje u stvaranju profita, kada prevladava zakon preživljavanja jačega, zdravstveni sustav ima svoju poslovnu etiku u kojoj je, ispred svakog profita, bolesnik na prvom mjestu. Zdravstveni radnici vrlo često donose odluke koje su etički zahtjevne. Postoji i zakon koji ima nalaže da moraju postupati u interesu bolesnika.

Zbog svega navedenoga, ali i zbog toga što je zdravstvo uglavnom neprofitna djelatnost, razlikuje se od svih drugih gospodarskih grana. (29) Ipak, često se navodi kako su pred zdravstveni sustav stavljeni određeni ekonomski zahtjev koji govore suprotno od tvrdnje da je pacijent uvijek u središtu interesa, odnosno zdravstvena skrb za svakog pacijenta. Naročito se to potvrđuje s gledišta osiguravajućih kuća koje zbog svog načina poslovanja dovode do krivog smjera razmišljanja i donošenja neetičkih odluka. Takve se odluke donose na štetu bolesnika jer doprinose lošoj organizacijskoj kulturi (nezadovoljstvo radnika, potkopavanje morala, pojava stručnih pogrešaka). Nije rijetkost da priče s posljedicom ovakvoga poslovanja završe u medijima te tako nanose štetu cijelom zdravstvenom sustavu. Kod pacijenata takve situacije izazivaju nepovjerenje u zdravstveni sustav, a osobito u zdravstvene djelatnike. Zbog takvih događanja, zdravstveni je sustav na svjetskoj razini osvijestio problem administrativne, odnosno poslovne etike u zdravstvenoj skrbi.

U članku „Ethical Decision Making: It`s Not Academic“ postavlja se pitanje etičkih odbora koji su tradicionalno najdulje prisutni u zdravstvenim ustanovama, a odnosi se na pitanje jesu li spomenuti odbori sposobni donositi sudove o dilemama poslovne etike kao što dobro rješavaju etička pitanja koja spadaju u domenu kliničke etike, npr. eutanazija, umjetna oplodnja, presađivanje organa. (30) Autori Trevino i Nelson smatraju da bi zadatak odbora trebao biti osigurati pravnu i regulatornu usklađenost, a sve s ciljem rješavanja ta dva teško pomirljiva aspekta. To je vrlo zahtjevan zadatak, tim više što ono što je pravno ispravno, ne mora biti i etički ispravno. (29)

Takve situacije u kojima dolazi do tzv. etičkog jaza teške su za svakog pojedinca koji je uključen u zdravstveni sustav, od rukovodstva do djelatnog osoblja. Voditelji, naravno, imaju veću ulogu u tome jer se njihovim primjerom vode ostali djelatnici te na taj način stvaraju pozitivnu ili negativnu etičku klimu, a posljedično tome i sliku cijele zdravstvene ustanove ili organizacije. (7)

Osim već spomenutog etičkog jaza, u zdravstvenom sustavu javlja se jedan još veći etički problem koji se veže uz pojam „prljavih ruku“. (7) To se događa onda kada je poslovanje posloženo tako da djelatnici griješe manje ili više nesvjesno. Nekada do rade iz razloga jer misle da zaista postupaju na način koji pomaže ustanovi, a ponekad se zbog prihvaćanja grupe ili straha od gubitka posla ne žele izdvajati od većine. Primjera za to ima raznih, neki od njih su evidentiranje usluga i postupaka koje uopće nisu provedene ili čak obračunavanje usluga tzv. izmišljenim pacijentima. Još jedan primjer je i odrađivanje pripravničkog staža, kada se sestre pripravnici služe raznim prečicama, npr. popunjavanje evidencije prisutnosti na predavanjima, kako bi što prije stekle uvjete za zasnivanje radnog odnosa. Problem neetičkih pojava prilikom kliničkih istraživanja jednako je prisutan i kod liječnika i kod medicinskih sestara, pogotovo onda kada su ta istraživanja sponzorirana. (7)

Navedeni primjeri nisu samo problem poslovne etike, nego i profesionalne. To je očit primjer da su u sustavu zdravstva poslovna i profesionalna etika međusobno povezana i neodvojiva te se u tom kontekstu dileme moraju i rješavati.

Država je ta koja donosi zakone kako bi odredila „pravila igre“ i svela mogućnost pojave neetičkih postupaka na najmanju moguću mjeru. Ipak, u stvarnom životu nerijetko se događa da je upravo država ta koja krši etičke norme i načela te tako izravno radi protiv interesa svih ustanova pa tako i zdravstvenih. Obično se radi o zloporabi položaja državnih službenika koji svoj politički utjecaj koriste kako bi privilegirali neke ustanove u odnosu na druge, kako bi ometali obavljanje svakodnevnog rada slanjem čestih komisija i nadzora za rad ili se može raditi o sukobu interesa gdje se onda događa zapošljavanje rođaka, članstvo u upravnim vijećima i sl. (23)

Dodjela financijskih sredstava, koja su često nedostatna, direktno utječu na način upravljanja resursima. Kvaliteta zdravstvene usluge u najvećem dijelu ovisi o visini financijskih sredstava, a to se odnosi na nabavku opreme, lijekova, dostatan broj kvalitetnog medicinskog osoblja, radna prava, visinu plaće, ravnopravnost i dostupnost zdravstvene usluge za sve građane. Trenutno stanje u zdravstvu govori u prilog tome da alokacija sredstava nije ravnomjerna i

pravedna te da zapravo nisu poznati kriteriji po kojima se sredstva dodjeljuju zdravstvenim ustanovama. Očite su znatna razlike po regijama te se osjeti snažan politički utjecaj, kako na državnoj, tako i na lokalnoj razini.

Financijska situacija ne bi trebala biti jedini kriterij kvalitete zdravstvene usluge. Ono što je nositelj kvalitete cijelog sustava svakako je kvalitetno i stručno medicinsko osoblje, koje pod dobro organiziranom organizacijskom kulturom utemeljenoj na ispravnim etičkim standardima gradi pozitivno radno ozračje te s raspoloživim resursima pruža najbolju moguću zdravstvenu skrb. Na taj način se kod pacijenta stvara slika povjerenja, što prije ili kasnije rezultira i boljim poslovanjem.

Medicinske se sestre u svojoj praksi susreću s individualnim vrijednostima svojih pacijenata, a svi su ti stavovi povezani s trenutnim društvenim sustavom vrijednosti. Zbog određene moralne krize koja je trenutno vidljiva u našem društvu, sestrinska se struka našla na udaru s obzirom na stereotipe, status i rodnu podjelu. (20) Da bi se tome stalo na kraj, potrebno je obrazovati mlade ljude koje će ih usmjeriti na jačanje temeljnih moralnih vrijednosti, ali i na to da je potrebno poduzeti određene promjene u području radnih odnosa i preraspodjele društvene i ekonomske moći. (20)

Murray u svojem članku o moralnoj hrabrosti u zdravstvu također ističe važnost edukacije i jačanja moralnih kvaliteta kroz obrazovanje. (20) Osim toga, naglašava važnost i ulogu zdravstvenih ustanova koje moraju artikulirati, poticati i djelovati na način koji će pridonositi razvoju zajedničkih vrijednosti. Inzistira se, dakle, na razvoju organizacijske kulture koja institucionalizira etiku, potiče etičko ponašanje svih zaposlenika, pri čemu je najvažnije ponašanje mentora jer su oni pripravnici uzor koji će kasnije slijediti.

Osnovu etičkog ponašanja svakako predstavlja etički kodeks medicinskih sestara koji sadrži skup etičkih načela. On potiče medicinske sestre na poštivanje etičkih načela kako bi djelovale u skladu sa svojim vrijednostima. Naglašava se i potreba za otvorenom raspravom između različitih etičkih načela kako se ne bi dogodila situacija u kojoj se jedna načela stavljaju iznad drugih te da bi se izbjegla opasnost od moralne oholosti ili moralne sigurnosti.

Murray ističe kako su stav i osobne vrijednosti pojedinca iznimno važni u postizanju i poboljšanju etičkih normi, ali je jednako važna i podrška okoline i suradnika koji će pojedincu pružiti podršku bez obzira na vlastito mišljenje. Svaki bi zaposlenik trebao imati hrabrosti u okviru dnevnih aktivnosti ustati i govoriti protiv neetičkog ponašanja. (17)

7. SESTRINSTVO KAO PROFESIJA

Sestrinstvo je profesija koja je nastala na praksi i tradiciji njegovanja bolesnika i ranjenika, skrbi za nemoćne, napuštene, siromašne, a zasnivalo se na humanosti, ljubavi i empatiji. U svojim počecima, sestrinstvo nije zahtijevalo posebna stručna znanja. Međutim, u novije vrijeme nametnula se potreba za stručnom naobrazbom. Prema riječima Florence Nightingale svaka žena može biti dobra medicinska sestra, ali uz osnovne elemente zdravstvene njege potrebna su i određena stručna znanja. Upravo je siromaštvo sestričkog znanja bio jedan od glavnih problema u povijesti sestričkog zvanja. U novije vrijeme, sestrinstvo je dobilo na važnosti i sve se više razvija, ali znanje se u sestrinstvu ne bi smjelo koristiti pod svaku cijenu i bez moralnih konotacija. Znanje treba biti u službi ljudskoga dostojanstva i poštivanja ljudskog života.

Da bi neko zanimanje postalo profesija, mora zadovoljiti sljedećih pet elemenata:

1. razvijenost osnovnih teorija i metoda
2. monopol na stručnu ekspertizu
3. prepoznatljivost profesije u javnosti
4. organiziranost profesije
5. profesionalna etika

7.1. Etika u sestrinstvu

Razvojem sestrinstva iz zanimanja u profesiju, razvila se i etika sestrinstva. Etika sestrinstva je dio medicinske etike i možemo je definirati kao znanstvenu disciplinu koja je dio etike, a koja se bavi teorijskim i praktičnim moralnim pitanjima vezanima za medicinu i zdravstvo. (31)

U sestričkoj se praksi isprepliću mnoga etička načela kao što su primjerice neškodljivost, pravednost, odanost, istinoljubivost, odgovornost i sl. Sestrinstvo je kroz povijest poprimalo karakter društvenih i kulturoloških obilježja tog vremena. Značajnije se promjene događaju u 19. st. kada se javlja potreba za obrazovanjem medicinskih sestara. Poseban se naglasak stavljao

na moral i krepost osobe koja ulazi u sustav obrazovanja. Skrb za druge zapravo je skup vrlina u sestrijskoj praksi.

Kroz povijest se uloga medicinske sestre mijenjala, a u skladu s tim mijenjalo se i uvođenje etičkih načela u sestrijsku praksu. Etika u radu medicinske sestre usmjerena je na njezinu dužnost prema bolesniku, prema suradnicima, sestrijskoj profesiji i društvu kao cjelini.

Naše društvo korijene morala vuče najvećim dijelom iz kršćanske tradicije. Nažalost, promjene koje su se dogodile i koje se još uvijek događaju, imale su za posljedicu brisanje većine granica moralnog djelovanja. Posljedice smrti Boga i gubitak vjere neminovno je donio poremećaj u moralnom poretku i smislenosti postojanja. Božji je zakon bio bezvremenski, a kršitelje zakona je čekala kazna. Pojmovi dobra i ispravnog bili su jasno definirani. Smrću Boga moralni zakon nestaje iz svijeta i javlja se potreba za stvaranjem nove vjere. Dotadašnje vrline zamijenila je moć.

Razvoj biotehnoške medicine pred sestrijsku etiku postavlja veliki izazov. Sestrijska etika ukazuje na moralne dimenzije sestrijske prakse i u suštini bi trebala biti usmjerena na poštivanje života, dostojanstva, osobnosti i autonomije. Suvremena se skrb za bolesnika, upravo zbog potrebe za boljom kvalitetom skrbi, mora temeljiti i na znanosti, ali istovremeno mora biti temeljena i na humanim dimenzijama. Upravo je to razlog zbog kojega su se javili moralni propisi koji nastoje štiti vrijednosti. Sestrijska je etika pod utjecajem društvenih okolnosti, ali je određena i etičkim kodeksom.

7.2. Etički kodeks medicinskih sestara

Hrvatska komora medicinskih sestara usvojila je etički kodeks medicinskih sestara koji određuje temeljne moralne vrijednosti i dužnosti sestara u provođenju zdravstvene njege i zaštite, kao i pri stvaranju fizičke, psihičke i socijalne okoline koja pridonosi ozdravljenju oboljele osobe. Etički kodeks ukazuje na unapređivanje, održavanje i očuvanje zdravlja, sprečavanje bolesti, smanjenje patnji i mirnu smrt u slučaju kada se život više ne može održati. Za medicinsku sestru vrijede iste moralne i legalne norme kao i za ostale pripadnike društva. Ona ima pravi na izbor i pravo na život prema osobnim vrijednostima i osobnoj etici, ali u

skladu s etikom sestrištva. Etički kodeks medicinskih sestara obvezuje medicinsku sestru na etičko ponašanje.

Elementi etičkog kodeksa su vrijednosti i dužnosti. Dužnosti su moralne norme koje izražavaju svoje osnovne vrijednosti pod određenim okolnostima. Vrijednosti predstavljaju široke ideale sestrištva kojih bi se sestre trebale pridržavati. Etičkim su kodeksom obuhvaćena osnovna načela profesionalnog ponašanja, odnos prema bolesniku, suradnja u timu, profesionalna tajna, trajno usavršavanje, ugled staleža, rješavanje etičkih pitanja i dr.

Kodeksom je postavljeno pet osnovnih načela ponašanja:

1. odnos prema Hrvatskoj komori medicinskih sestara
2. osnovna načela postupanja prema pacijentu
3. odgovornost medicinske sestre za rad
4. briga prema pacijentu
5. poštivanje zakona

8. ETIČKE TEORIJE U SESTRINSTVU

Etika se u osnovi dijeli na normativnu ili preskriptivnu i deskriptivnu ili znanstvenu etiku. Normativnu još možemo podijeliti na filozofski i teološku etiku. Deskriptivna etika opisuje različitost morala do teorije ljudskog ponašanja. Cilj normativne etike je kritički preispitati postojeći moral te donijeti forme ispravnog djelovanja. (32) Teološka, pak, etika kao vrhovno dobro, svrhu i cilj predstavlja Boga. Metaetika podrazumijeva promišljanje o graničnim problemima, problemima između filozofskog i teološkog promišljanja o moralnim problemima. Ona ne promiče moralna načela, nego daje filozofsku analizu. Kao još jedan smjer u etici, u novije vrijeme pojavio se i moralni relativizam. Ono što fa određuje jesu moralne tvrdnje koje su istinite samo u odnosu na neki standard ili okvir, a istovremeno sam taj standard ili okvir nije isključivo opravdan.

Etičkih teorija ima mnogo, a najstarije datiraju iz doba grčkih filozofa. U medicini teorija etike ima nešto manje, a obilježile su je teološka, deontološka, utilitaristička teorija, etika vrlina i etika skrbi.

Sare Fry etičke teorije dijeli na klasične i moderne. U klasične pripadaju hedonizam, prema kojemu se užitak smatra kao vrhovno dobro, i stoicizam koji predstavlja ravnodušnost prema užicima i boli. U moderne teorije ubrajamo naturalizam u kojemu se moralne prosudbe tumače logikom prirodnih znanosti, emotivizam koji ne izriče moralne sudove jer su oni osjećajne prirode i kao takvi ne mogu se objektivizirati, te institucionalizam u kojemu ljudi intuitivno znaju šta je dobro, a što ne.

Etička načela kao što su neškodljivost, pravednost, istinoljubivost, odanost, odgovornost i dr., isprepliću se u sestričkoj praksi. Karakter društvenih i kulturoloških obilježja određenog vremena posljedično je imalo utjecaj na razvoj sestričstva. Suvremeni biomedicinski model u sestričstvu narušio je pristup prema bolesniku i odredio ga kao organizam koji se tehnički može popraviti. Pristup prema bolesniku više nije cjelovit, nego holistički.

Nekoliko je važnih etičkih teorija koje su obilježile sestričstvo. Naše društvo korijene morala preuzima iz kršćanskog nauka, stoga je utjecaj kršćanstva u prošlim stoljećima bio velik i značajan. Tijekom prošlog stoljeća sestričstvo je obilježila deontologija. U novije vrijeme javlja se i novi etički smjer, tzv. etika skrbi. Promjene u društvenim odnosima uvjetovale su i promjene u razmišljanjima filozofa novijega vremena. Rad im je usmjeren ka nastojanjima da vrata važnost vrlina i tako osiguraju moguć povratak moralnih vrednota u svakodnevni život, a samim tim da vrata i izgubljeni sjaj etici vrlina.

8.1. Utilitarizam i sestrinstvo

Utilitarizam dolazi od latinske riječi *utilis* što znači koristan, a utilitarno je sve ono što odgovara praktičnoj koristi, odnosno ono što je upotrebljivo. Kao filozofski pojam temelji se na načelu korisnosti. Možemo ga definirati kao etički pravac po kojemu je osnova moralnog odnošenja i cilj svakog svjesnog i svrhovitog djelovanja ono što je korisno. Opravdano i dobro je sve ono što rezultira dobiti i koristi. Moralni cilj kojemu treba težiti je činjenje u svrhu najveće prevage dobra nad zlom. Prema ovoj teoriji moralno se ponašanje vrednuje proporcionalno rezultatima koje postiže. Predstavnica utilitarističke etike u sestrinstvu bila je Virginia Henderson. Ona je smatrala kako je cilj djelovanja medicinskih sestara djelovanje koje doprinosi najviše dobrom kod najvećeg broja korisnika. Ipak, prethodno je potrebno izregulirati zdravstvenu politiku prema interesima društva, odnosno društvene zajednice. Nedostatak ove teorije je najviše dobro za većinu, ali ne za sve. Poznata uzrečica koja opisuje utilitarizam je da cilj opravdava sredstva.

Podijeljen je u dvije glavne skupine: hedonističku i pluralističku. Hedonisti smatraju da je najveća vrijednost sreća, a sreća je povezana s ugodom i odsustvom boli. Pluralisti zagovaraju stav da podjednako važno može biti više vrijednosti kao što su prijateljstvo, ljepota, znanje i sl.

Utilitarizam čine dvije grupe: utilitarizam postupaka i pravila. Pripadnici prve grupe smatraju da čovjek općenito mora reći što je ispravno ili obvezno, pozivajući se na načelo korisnosti. Potonji naglašavaju središnji položaj pravila u moralu, stoga moramo govoriti što treba činiti u određenim situacijama pozivajući se na pravila.

Također, postoji i individualistički i socijalni utilitarizam. Individualistički smatra da je svrha moralnog djelovanja postizanje koristi za pojedinca, dok socijalni cilj moralnog djelovanja vidi u dobrobiti cijelog društva.

8.2. Deontologija i sestrinstvo

Deontologija dolazi od grčkih riječi *deon* – dužnost i *logos* – govor, nauka. Bit deontologije je isticanje vrijednosti moralnog čina. Ako je vrijednost istinoljublje, onda je dužnost govoriti

istinu. Rečenica koja najbolje opisuje deontologiju je: „Sve što je istina ne mora se reći, ali sve što se kaže mora biti istina.“

Kant je njezin najistaknutiji predstavnik. On govori da treba djelovati tako da maksima tvoje volje u svako doba ujedno može važiti kao princip općeg zakonodavstva. Umnom biću pripada apsolutna vrijednost i dostojanstvo, ali i imperativ djelovanja tako da ljudskost koristi kao svrhu.

Jedna od vrsta deontoloških teorija je i teorija postupaka koja tvrdi da u svakoj konkretnoj situaciji moramo sagledavati i odlučiti što je ispravno ili što smo dužni učiniti, bez pozivanja na pravila. Deontolozi smatraju da se standard ispravnog i pogrešnog sastoji od jednog ili više konkretnih ili apstraktnih pravila. (33)

Deontologija kao smjer etike nalazi se i unutar profesije medicinskih sestara. Ona predstavlja skup načela i pravila koje određuje struka, po mogućnosti u suradnji s korisnicima. Izričito povezuje etiku, zakon i praksu. Prava i dužnosti u sestrijskoj su praksi neodvojivi. Deontologija zastupa stav da sloboda i odgovornost idu zajedno, pri čemu se formuliraju granice slobode pojedinca i njegove dužnosti, a pravila temelji na moralnim načelima. U prošlosti je deontologija medicinske sestre stavila u podređeni položaj u odnosu na liječničku profesiju. Danas se teorija dužnosti u modernom sestriinstvu temelji na dužnosti povjerljivosti istinitosti i skrbi za sigurnost bolesnika.

8.3. Etika vrline i sestriinstvo

Etika vrline ili aretička etika svoje korijene vuče još iz doba antike. Na snazi je ponovno dobila krajem 20. st. kao teorija ili smjer u suvremenoj etici. Na prijelazu iz V i IV st. pr. n. e. Sokrat počinje istraživati vrline i druge etičke pojmove. Nakon njega to su činili još mnogi istaknuti filozofi, a velik doprinos između ostalih su dali Platon i Aristotel. Od Aristotela pa sve do vremena Kanta, etika vrline bila je povezana s politikom, ekonomijom i društvom.

Prioritet u vrednovanju daje se karakternim osobinama čovjeka. Vrline predstavljaju dobe karakterne osobine, a mane su one loše karakterne osobine. Ona nam govori kakvi trebamo biti u granicama dopuštenog i usmjerena je isključivo na čovjeka.

Prema Platonu, postoje četiri kardinalne vrline, a to su mudrost, hrabrost, umjerenost i pravednost. Aristotel vrlinu definira kao sredinu između dviju krajnosti, a najvišu vrijednost, a vrlinu mudrosti mijenja vrlinom razboritosti. Vrlina predstavlja sredinu između pretjerivanja i zaostajanja za mjerom, ali u odnosu na pravu vrijednost i najveće dobro. Za Aristotela samo znanje o vrlinama bez praktične primjene ne znači ništa.

Etika vrline temelji se na odnosu kreposti spram svrhe moralnog djelovanja. Ona je sklonost ili stanje volje koja se drži sredine u čovjeka kao razumskog bića. Možemo je definirati i kao izvrsnost karaktera i stanje duha, te kao konkretan način djelovanja koji proizlazi iz dobra i prema dobru i vodi. Vrline su pravilno grupirana duhovna ili emotivna stanja i način reagiranja u konkretnim situacijama. Život u skladu s vrlinama svrha je ljudskog djelovanja.

Moralna se vrijednost odnosi na ljudsko djelovanje, a ne na svoj učinak kao rezultat djelovanja. Prema Kantu vrlina je moralna snaga volje čovjeka u pridržavanju njegovih dužnosti i sigurnijem izvršavanju, a proizlazi iz razmišljanja.

Još i vremena antike poznate su četiri glavne vrline: razboritost, pravednost, hrabrost i umjerenost. Razvojem kršćanstva glavne vrijednosti postaju vjera, nada i ljubav, a najveće dobro je Bog. Promjene unutar društvenih zajednica neminovno utječu i na važnost i ugled vrlina. Ipak, temeljne vrednote kao što su ljudski život, dostojanstvo i dobro, ostaju krajnji ciljevi djelovanja. Pravednost, istina, čast, mudrost, ljubav, rad, molitva, strpljivost, skromnost i dr., u funkciji su najveće vrline, a to je ljudski život. One su način ljudskog postojanja i djelovanja. Ne mogu se potrošiti, odnosno što ih više trošimo, tim postaju bolje, a čovjek vrijedniji. Svakom čovjeku po rođenju je dana moralna dispozicija, odnosno sposobnost odlučivanja o tome hoće li slijediti intuiciju prema dobrom ili prema lošem. Ta se dispozicija sastoji od tri dispozicije: prva je za životinjsko, druga za vlastitu ljudskost, a treća za osobnost kao umnog i uračunljivog bića. Važno je naglasiti da se vrline ne dobivaju samo rođenjem, nego se uče kroz život i djelo. Ljudski je rod sposoban trajno se poboljšavati i napredovati k dobrom.

Početak prošlog stoljeća obilježilo je pridavanje posjedovanja vrlina u sestrijskoj profesiji i njihovo značenje. Jedan od uvjeta pri upisu u medicinsku školu bilo je posjedovanje vrlina, a učenice koje nisu pokazale dovoljno razvijene vrline i koje nisu u skladu s njima djelovale, nisu mogle završiti školovanje.

Sestrinstvo se temelji na etičkim načelima kao što su neškodljivost, pravednost, istinoljubivost, odanost, odgovornost i dr., a sve su to zapravo etičke vrline. One pomažu medicinskim sestrama u postavljanju ciljeva i rješavanju problema.

Krajem 20. st., zbog moralnog ništavila koje je u to vrijeme nastalo, ponovno se nastojao vratiti sjaj i važnost vrlinama. One su uvijek bila kao točka osvješćivanja čovjeka na njegovu putu kroz povijest. Za postanak svakog društva, nužno je da se članovi podvrgavaju istim pravilima, da uobliče karakternu strukturu samih članova, da oni žele činiti ono što moraju pod postojećim prilikama. Imperativ svakog društva bi trebao biti da se pravila i vrline slijede jer i sam opstanak tog društva ovisi upravo o tome. Ako je okolina u kojoj se sestrinstvo razvija zasnovano na jakim temeljnim moralnim načelima, onda možemo i očekivati da će i medicinske sestre imati takav karakter.

8.4. Kršćanska etika i sestrinstvo

Kršćanska se etika temelji na Novom zavjetu koji zagovara vrline pravednosti i milosti. Naglašava se vrijednost određenog motiva, odnosno onoga što je sadržano u emocijama pobuđenoj radnjom. Te emocije koje se pobuđuju predstavljaju moralni osjećaj ili savjest. Vrhovno dobro je Bog, a teorija se još naziva i teorijom ljubavi.

Ova se teorija prvi puta javlja početkom kršćanstva, a uvelike ovisi o količini teističkih vjerovanja i doživljaja. Sastoji se od dvaju načela. Prvo je načelo ono koje nam govori da prema svima budemo dobrotvorni, a drugo načelo govori nam da dobrotvorni trebamo biti u svim situacijama. Religija se smatra izvorom najviših moralnih vrijednosti. (12)

Ne treba zaboraviti da je i sama Florence Nightingale smatrala da je vjera u Boga važna za ozdravljenje, ali nije izbjegavala i vrline te je smatrala da je vjera u Boga zapravo vrlina koju bi trebala posjedovati svaka medicinska sestra.

8.5. Metafizička etika i sestrinstvo

Metafizička etika je teorija koja se kao osnovom za izvođenje etičkih propozicija koristi nekim metafizičkim porpozicijama. Etičke istine proizlaze iz metafizičkih istina. Ova je teorija svoje znanje pokušala steći rasuđivanjem o onome što postoji, ali što nije dio prirode. Vrhovno dobro također se pripisuje metafizičkim kategorijama, kao nešto što ne postoji u prirodi. Prema ovoj teoriji ono što je savršeno dobro je nešto što postoji, ali nije prirodno nego posjeduje obilježja nadosjetilne stvarnosti. Naši ciljevi sastoje se u ostvarenju našeg istinskog postojanja, a ono se razlikuje i od cjeline i od bilo kojeg dijela koji postoji ovdje i sada u prirodi. (34)

8.6. Moralni relativizam i sestrinstvo

Moralni relativizam opisujemo kao tvrdnje koje su istinite samo u odnosu na neki standard ili okvir, a istovremeno sam taj standard ili okvir nije isključivo opravdan. Moralne tvrdnje u ovoj teoriji su istinite u odnosu na osjećaje ili stavove pojedinca, ali nijedna od njih nije apsolutno istinita. (35)

Postoje tri vrste moralnog relativizma:

1. deskriptivni – temelji se na činjenici da različite kulture imaju različita moralna načela koja su ponekad suprotstavljena
2. relativizam moralnih zahtjeva – ono što moralnost zahtjeva od pojedinca razlikuje se između skupina, kultura zajednica. Osoba će možda imati moralnu obavezu nešto učiniti što drugi nisu obavezni. Ovdje su mogući određeni problemi jer unutar jedne zajednice može se dogoditi da određeni pojedinci imaju obavezu nešto učiniti, a unutar druge zajednice je to zabranjeno.
3. metaetički relativizam – predstavlja relativističku teoriju moralnosti. Moralni sudovi nisu ni apsolutno istiniti, ne apsolutno neistiniti.

Sve navedene teorije međusobno se isprepliću.

8.7. Etika skrbi i sestrinstvo

Etiku skrbi nalazimo u etici sestrinstva. Temeljena je na milosrđu, a nastala je kao posljedica krize vrijednosti i vladavine tehnološke medicine. Osim milosrđa, ideje koje propagira su podrška, sigurnost, a temelj svega je na stručnosti koja je potrebna za obavljanje praktičnih znanja i vještina zdravstvene njege.

Promatranjem prošlosti od antike, preko srednjovjekovlja pa sve do modernog doba, sestrinstvo se temeljilo na skrbi. Skrb predstavlja pomaganje drugoj osobi kada ona nema dovoljno snage, ili dovoljno znanja i volje, a da se pritom postigne najveća razina samostalnosti. Etika skrbi treba objedinjavati moralnu pažnju, odgovornost, razumijevanje, savjestan odnos i prilagodbu. Zaključujemo da i u ovoj teoriji bitan element čine vrline.

Postoji nekoliko značenja sestriinske skrbi, a četiri ističemo kao najvažnija:

1. skrb proizlazi iz ideje samilosti, odnosno aktivnog suosjećanja s bolesnikom
2. spremnost da se bolesnoj osobi učini ono što ona sama ne može, odnosno podrška u životu
3. skrb je jamstvo sigurnosti, odnosno spremnosti za preuzimanje odgovornosti za životno stanje bolesnika
4. za provođenje pravilne skrbi potrebna je stručnost, odnosno poznavanje procedura potrebnih za provođenje zdravstvene njege u praksi (36)

Osnovu etike skrbi čini razvoj odnosa s korisnikom ili bolesnikom, moralno ponašanje s naglaskom na izbjegavanje nanošenja boli, osjetljivost za probleme drugih i sposobnost empatije, odnosno sposobnost suosjećanja i sućuti. Granica između bolesnika i medicinske sestre je tanka, a činjenje dobra drugome pridonosi razvoju naše osobnosti. Smatra se da briga za druge mora sadržavati i mnogo moralnog razmišljanja i mudrosti u pronalaženju najboljeg rješenja.

9. MORALNE VREDNOTE U SESTRINSTVU

Urbanizacija modernog društva doprinijela je otuđenju čovjeka i izbrisala međuovisnost istih, a povećala oslanjanje na strojeve i aparate. Nažalost, ni sestrinska profesija nije pošteđena od novog sustava vrijednosti. Primjenom suvremene tehnologije u procesu liječenja i zdravstvene njege, bolesnik se kao čovjek u holističkom smislu izgubio. Tehnologija je danas postala začarani sustav – izvor hrane, sirovina, otpad. Jednako kako ista ta tehnologija može popraviti učinak dosadašnje tehnologije, tako novi lijekovi mogu smanjiti štetne učinke dosadašnjih. (37)

Medicinske sestre u svojem radu često zaboravljaju humanu dimenziju svoje profesije, odnosno zanemaruju činjenicu da bi se znanost i moralne kvalitete trebale međusobno dopunjavati i prožimati. Vrline su naš temeljni kapital i to uvijek moramo imati na umu. Novcem ne možemo kupiti ljubav, mir, zdravlje, sreću. Vrline su najjače oruđe koje postoji u obrani čovječnosti i blagostanja.

Temeljne su vrednote ljudski život, dostojanstvo i dobro. Vrline poput pravednosti, istine, časti, mudrosti, ljubavi, rada, molitve, strpljivosti, skromnosti i dr., u funkciji su najveće vrline, a to je ljudski život. Vrline, usvojenost teorije i praktičnih vještina zajedno su dobitna kombinacija za kvalitetnu skrb u zdravstvenom sustavu.

Ljudski život je elementarna vrijednost. Zadaća svakog čovjeka je čuvanje vrijednosti života. Život je čovjeku dan na povjerenje i brigu. Ljudi se izgrađuju i rastu iznutra, a pritom i njihov unutarnji, duhovni život pridonosi njihovom rastu. Rast iznutra nastaje zahvaljujući savjesti, a dobra i odgojena savjest ispravna je i istinita. Ona donosi odluke slijedeći razum, a sve u skladu s dobrom. Bude li se čovjek oslanjao na sud vlastite savjesti, njegov će život opstati kao najviša vrijednost.

Ono što zapravo definira ljudski život je dostojanstvo. Ono je neotuđivo. Ne može se izgubiti niti nam ga itko može na bilo koji način umanjiti. Jedino što se može dogoditi je nepoštivanje ljudskog dostojanstva. Kakvoća društvenog ustroja, poštivanje prava, ispunjavanje dužnosti i suradnja ovise o osobnim odlukama u kojim se očituje čovjekova vlastita namisao i sloboda, zahtjevi dostojanstava ljudske osobe.

Temeljna moralna vrijednost je dobro. Dobro čini određenu vrstu moralnog temeljnog zahtjeva upravljenog na svakog čovjeka. Vrhovno dobro u religijama je bog, a čovječnost je

dužnost svakog pojedinca, to je uvjet dobrog života. Dobro podrazumijeva suradnju s drugim ljudima, dijalog, ljubav i dostojanstvo osobe. Dobro koje u sebi ne zavisi od drugog bića, čija cilj nije nikakva korist je ono čisto dobro, to je naša vrlina, ono čemu težimo, ideal dobra.

Ljubav je supervrlina koja ujedinjuje mnoge vrline. Ona je temelj etike kršćanstva. Sve vrline koje su usmjerene prema drugom čovjeku svoj izvor imaju u ljubavi. Razborita ljubav živi u istini, poštuje drugu osobu i traži njezino istinsko dobro. Ljubav i moral međusobno su ovisni tako što nas ljubav obavezuje na moral i oslobađa od njega, a moral nas obavezuje na ljubav čak i onda kada je nema. Temelj sestričke profesije trebala bi biti ljubav.

Pravednost je temelj društvenog karaktera. Da bi se dogodila pravednost, potrebna je interakcija barem dva čovjeka, pri čemu se dobro jednako raspoređuje. Uz pravednost vežemo hladni razum, odlučnost i strogost. Pravedan čovjek je onaj koji je na pravom mjestu i ono što radi čini najbolje što može i zna, a u skladu s tim dobiva onoliko koliko taj rad vrijedi.

Razboritost je preduvjet svake vrline, a u antici je upravo razboritost smatrana kardinalnom vrlinom. Biti razborit znači djelovati s prepoznavanjem i uvidom. Ona nas uči kako odlučiti što je dobro u određenim situacijama. Prema Aristotelu, ona nam omogućuje izbor između krajnosti te predstavlja način spoznaje u određenoj situaciji u pogledu djelovanja. Ona je kombinacija znanstvenog pristupa i intuicije. Usvojene vještine razumnog promišljanja trebaju biti osnova sestrištva, a posebno u situacijama kada zdravstvena njega zahtjeva dobro prosuđivanje kako bi se postiglo najviše dobro za bolesnika. Razboritost unapređuje sve ostale vrline.

Hrabrost je jedna od kardinalnih vrlina. Aristotel je opisuje kao sredinu između plašljivosti i pretjerane smjelosti. Hrabrost zahtjeva energiju i dodatnu snagu kako bi se izbjegla opasnost ili se susrelo s njom. Medicinska sestra, osim što mora imati hrabrost, mora imati i stručna znanja koja će joj podignuti samopouzdanje, a ono je nužno potrebno za razvijanje vrline hrabrosti.

Uvažavanje nam omogućuje da drugoga vidimo onakvim kakvim zaista on jest, a da pri tome na namećemo vlastito mišljenje. Podrazumijeva obzirnost prema drugome.

Umjerenost također pripada skupini kardinalnih vrlina. Aristotel etiku vrlina temelji na umjerenosti, odnosno sposobnosti razlučivanja zlatne sredine. Ona predstavlja mjeru u odnosu na sve, ali i prema materijalnoj prirodi.

Milosrđe je sposobnost suosjećanja, spremnost da se pomogne onima kojima je pomoć potrebna. Ono se sastoji od četiri druge vrline, a to su istina, mudrost, samodostatnost i pouzdanost.

Istina je podudaranje govora s mišljenjem ili uvjerenjem. Ona predstavlja dosljednost vlastitim principima, privrženost temeljnim vrijednostima i osobnoj životnoj zadaći. Ona je uravnoteženost, cjelovitost i moralni integritet.

Sloboda čovjeku pripada po rođenju. Slobodni smo onda kada se povežemo sa svijetom i čovjekom kroz rad i ljubav. Ona pripada u osnovne čovjekove potrebe.

Još jedna od kardinalnih vrlina je mudrost. Ona nam je urođena, stoga je ne trebamo učiti nego samo osvijestiti i kultivirati. Ona se otkriva i osnažuje inspiracijama iz nadsvijesti. Mudrost je svijest koja nije odvojena od života, ona čuva moral od fanatizma.

Pouzdanost je osobina čovjeka koji u nama budi osjećaj sigurnosti i povjerenja. Predstavlja sposobnost za ugovor, sporazum, pristanak. Ona je snaga osobe da za samu sebe jamči buduće ponašanje.

Skromnost je sokratska pravrlina. Predstavlja samospoznaju, samokritiku i početak mudrosti. Skroman čovjek ne umanjuje samoga sebe, nego si daje do znanja da zna i priznaje što sve nije. Ona znači voljeti istinu više nego sebe. Sebe cijeniti, ali ne i pokazivati.

Služenje je vrlina jakosti i slobode. Podrazumijeva davanje sebe na raspolaganje drugima. Patnja i služenje nezaobilazne su sastavnice ljudskog života, a imaju smisla samo ako dolaze iz ljubavi.

Strpljivost je vrlina koja prihvaća vrijeme drugoga, a zahtjeva slobodu, inteligenciju i zrelost. Ona mora postojati u nama kao nada za opstanak u teškim vremenima. Zaštita je od trenutne nesigurnosti, vrsta prkosnog duha koji se ne da umanjiti razočarenjima.

9.1. Materijalna dobra kao vrijednosti

Korisnost ili utilitarizam najnovijeg doba europske povijesti karakteriziran je razvijenijim oblikom kapitalističkog građanskog života i svijeta u cjelini. Oblikuje se u znanosti, tehnici i

svakodnevnom životu. Nešto ili netko dobiva oznaku bitka samo ako ima vrijednost koja se može iskoristiti, posjedovati, potrošiti ili poslužiti kao sredstvo. Takav odnos karakteriziran je posjedovanjem zbog koristi. Sve se pretvara u uporabljive stvari, potrošne artikle, a čitava priroda postaje sredstvo za iskorištavanje. Isto tako i čovjek postaje oruđe za nešto drugo ili nekog drugog. U ovako uređenom društvu utilitarizam nikako ne možemo smatrati etičkim, jer u tom slučaju on s etikom nema nikakve veze.

Vrijednosti koje dana s vrlo često poistovjećujemo s moralnim vrednotama su društveni položaj, bogatstvo, materijalna dobra i sl. (38) Vrijednosti su samo zapravo ciljevi koji kada se postignu zadovoljavaju neki od motiva samog pojedinca. Ipak, materijalne stvari ne mogu imati moralnu vrijednost. Pojedinci žele postići zadovoljstvo stjecanjem materijalnog dobra, ali jedino što postižu je patnja jer udovoljavanje osjetilnim ugodama ne ispunjava iznutra. (39) Dobro i zlo ne postoji u predmetima, nego u čovjeku koji ih proizvodi i koristi. (40)

Sociolog Tomašič još je 1937. godine ukazivao na probleme koji su postali problemi današnjice. Govorio je kako će doći vrijeme u kojemu će prevladavati težnja za vlašću pod svaku cijenu i održavanje vlasti svim mogućim sredstvima jer je vlast postala vodeća društvena vrijednost. Ovome svakako treba dodati pomanjkanje autokritike i vlastito precjenjivanje, a podcjenjivanje i netoleranciju spram protivnika, te slabo razvijen osjećaj odgovornosti i pomanjkanje smisla za discipliniran rad, pomanjkanje humanih osjećaja, gramzljivost za materijalnim dobrima, silu kao glavno sredstvo vladanja, a prevaru kao društveno dozvoljen način ponašanja. Tomašič govori i o tome kako će u društvu posebno biti naglašene društvene razlike i privilegije koje će davati snažan poticaj pojedincima u njihovoj težnji da se ističu i vode.

Danas je naša zemlja, kao i sestrinska profesija, u tranziciji. Nastao je ogroman nesrazmjer između vrijednosti kao materijalnog dobra i moralnih vrednota, kako u društvu, tako i među pojedincima. Materijalna dobra i prestiž imaju prednost nad moralnim vrednotama. Ne smijemo zanemariti činjenicu da je danas za većinu zaposlenih možda i najvažnije pitanje egzistencije. Prema Maslowljevoj hijerarhiji potreba, najvažnije su fiziološke potrebe, a koje zadovoljavamo egzistencijalnim pitanjima. Unatoč tome, čovjek koji stvara mora biti svjestan svojih odluka te kako one utječu na njega samog, ali i na druge. Iz tog stava proizlazi poduzetnička etika koja naglašava važnost obaveze i odgovornosti. Čovjek je društveno biće, a svoju svrhu i puninu postojanja ostvaruje preko drugih i za druge, odnosno preko obitelji i društva u cjelini te za obitelj i društvo u cjelini.

O vrednotama u profesiji medicinskih sestara nije provedeno mnogo istraživanja. Kod nas je slično istraživanje provela prof. Kalauz pod nazivom „Sustav moralnih vrednota u sestrijskoj praksi u Hrvatskoj“. Rezultati istraživanja objavljeni su u knjizi „Sestrijska profesija u svjetlu bioetičkog pluriperspektivizma“ 2011. godine. Istraživanje je provedeno na uzorku od 300 studenata redovnog studija sestrijsva na Zdravstvenom veleučilištu u Zagrebu i na 300 medicinskih sestara koje su u radnom odnosu u zdravstvenim ustanovama u Hrvatskoj. U zaključku istraživanja navodi se kako kriza nije zaobišla ni medicinske sestre. Vidljiva je i očita razlika između studenata sestrijsva i medicinskih sestara koje su u radnom odnosu. Studenti sestrijsva imaju neke od vrijednosti kao što su poštenje, istina, pravednost i humani odnos prema čovjeku. Istovremeno su svjesni i činjenice da današnje vrijeme i okolina cijene materijalne vrijednosti mnogo više od moralnih. Medicinske sestre koje su u radnom odnosu stavljaju moralne vrijednosti iza materijalnih u smislu održavanja egzistencije. One su preuzele društveno nametnuti sustav vrijednosti jer su pod pritiskom stvarnosti i problema koje svakodnevica donosi. (32)

Postoje istraživanja koja govore u prilog vrlinama u sestrijsvu. Bolesnici koju su hospitalizirani na odjelima gdje se velika važnost pridavala vrlinama medicinskih sestara, a koje su ih razvijale i usvajale sustavno, vrijeme ležanja na bolničkom odjelu je skraćeno, smanjena je količina analgetika i antidepresiva, a bolesnici su se brže oporavljali.

Iz svega navedenog nameće se pitanje je li kriza morala u našoj zemlji utjecala i na sustav vrednota medicinskih sestara, odnosno postoji li nada u mlađim generacijama ili su i one nepovratno izgubljene u ništavilu morala. Istraživanje je pokušalo dati odgovore upravo na pitanja o tome koje vrednote posjeduju medicinske sestre, s kojim se najčešćim etičkim problemima susreću u svojem radu, pazi li se uvijek na poštivanje dostojanstva bolesnika, čuvaju li se profesionalne tajne te kolika je važnost vrline unutar sestrijske kategorije.

Neosporno je da su vrline unutar struke sestrijske profesije neophodne i nužne. Kada bi njihova usvojenost i primjena bili u najvećoj mogućoj mjeri, problema u ovoj struci vjerojatno uopće ne bi bilo. Jedan od najvećih problema u sestrijskoj skrbi odnosi se na povredu dostojanstva čovjeka. Velikim ulaskom tehnologije u zdravstvo, vrlo se često raspravlja o tome kako zaštititi bolesnika. Ono što bi uz tehnologiju koja se koristi u liječenju i zdravstvenoj njezi trebalo zabrinjavati cjelokupno društvo je to da se izgubio pojam individualnosti i intimnosti.

Narušavanje profesionalne tajne, narušavanje intimnosti bolesnika, promatranje bolesnika samo kao tijela koje treba popraviti u tehničkom smislu, svakako doprinosi spomenutom

problemu. Ljudski bi život tijekom školovanja, ali i tijekom cijelog radnog vijeka, trebao imati mnogo veći značaj nego što trenutno ima. Ljudski život objedinjuje lepezu vrlina. Ne smijemo dopustiti da poštovanje i uvažavanje, ali i profesionalna tajna i dostojanstvo, koje zapravo predstavljaju vrline kojima se opisuje ljudski život, postanu marginalni dio našega društva, ali i profesije.

Svjedoci smo rasta sestrinskog znanja i vladanja njime, stoga moramo unaprijediti odnos medicinskih sestara i drugih zdravstvenih djelatnika, ali i poštovanje i uvažavanje medicinskih sestara međusobno. Sestrinstvo kao profesija ima svoje mjesto u sustavu zdravstva te medicinske sestre zaslužuju ugled i poštovanje. Ovo, pak, uvelike ovisi o sustavu vrijednosti i načinu etičkog promišljanja i djelovanja medicinskih sestara. Napredovanje u struci trebalo bi biti popraćeno uvažavanjem kolega i kolegica, ali isto to napredovanje treba ovisiti o usvojenosti teorijskih i praktičnih znanja sestrinske skrbi temeljnih na etičkom promišljanju i moralnim vrednotama. Društvo bi trebalo nagrađivati djelovanje temeljeno na vrlinama. Vlastitim primjerom etički prihvatljivog ponašanja, možemo potaknuti i druge da počnu prihvaćati i mijenjati svoja ponašanja u pozitivnom smjeru. Institucije koje zastupaju i unapređuju profesiju sestrinstva, kao što je Hrvatska komora medicinskih sestara ili Udruga medicinskih sestara, daju svoj doprinos kako bi medicinska sestra dobila svoje mjesto i ugled koji joj pripada sukladno stručnoj naobrazbi i etičkim dimenzijama. Budućnost sestrinstva kao profesije ovisi o samim medicinskim sestrama, a veliki posao čeka i mlađe generacije koje tek ulaze u svijet rada, a koje znaju i mogu prepoznati moralne vrednote. Sestrinstvo mora živjeti u skladu s vrlinama, a bolesnicima se ne smije oduzimati dostojanstvo koje im pripada.

10. ZAKLJUČAK

Sestrinstvo koje je kao profesija nastalo na praksi i tradiciji njegovanja bolesnika, oduvijek se zasnivalo na humanosti, ljubavi i empatiji. Promjenama u društvu, urbanizacijom i tehnološkim napretkom, došlo je do velikih promjena koje su ostavile traga i na sestrijskoj struci. Kriza morala značajno je utjecala na društvene promjene, a ni sestrinstvo nije bilo pošteđeno tih promjena. Razvijanjem vrlina postiže se proporcionalan razvoj i napredak društva, a razvijanjem i usvajanjem vrlina unapređuje se svaka profesija. Čovjek je toga postao svjestan još davno u prošlosti, kada se moralnom karakteru sestre uz znanje i praktične vještine davao veliki značaj.

Najvažnije vrline za profesiju medicinske sestre između ostalih su jednakost, zatim altruizam i dostojanstvo. Dostojanstvo definira ljudski život. Ono je neotuđivo, pripada nam rođenjem, ne može se izgubiti, ali ga se može ne poštivati. Jedan od najvećih problema u sestrijskoj skrbi odnosi se na povredu dostojanstva čovjeka. Velikim ulaskom tehnologije u zdravstveni sustav, vrlo se često raspravlja o tome kako zaštititi bolesnika. Ono što bi uz tehnologiju koja se koristi u liječenju i zdravstvenoj njezi trebalo zabrinjavati cjelokupno društvo je to da se izgubio pojam individue i intimnosti. Narušavanje profesionalne tajne, narušavanje intimnosti bolesnika, promatranje bolesnika kao tijela koje treba popraviti u tehničkom smislu, svakako doprinosi spomenutom problemu.

Svjedoci smo rasta sestrijskog znanja te primjene istog, stoga je potrebno unaprijediti odnos medicinskih sestara i drugih zdravstvenih djelatnika, ali je potrebno raditi i na njihovu međusobnu uvažavanju i poštivanju. Sestrinstvo kao profesija ima svoje mjesto u strukturi zdravstva, stoga i medicinske sestre trebaju uživati svoj ugled i poštovanje. To uvelike ovisi o sustavu vrijednosti i načinu etičkog promišljanja i djelovanja medicinskih sestara. Napredovanje u struci trebalo bi rezultirati uvažavanjem kolega, ali isto to napredovanje mora ovisiti i o usvojenosti teorijskih i praktičnih znanja iz sestrijske profesije temeljenih na etičkom promišljanju i moralnim vrednotama. U sustavu školovanja veći bi naglasak trebao staviti na kolegije etike i bioetike. Društvo bi trebalo uvesti promjene i nagrađivati djelovanje temeljeno na vrlinama. Poticanje na etički prihvatljivo ponašanje vlastitim primjerom i postupcima potaknulo bi i druge da počnu prihvaćati i mijenjati svoja ponašanja u pozitivnom smjeru. Svakako je potrebno i da institucije koje zastupaju i unapređuju profesiju sestrijsstva kao što je Hrvatska komora medicinskih sestara i Udruga medicinskih sestara daju svoj doprinos kako bi medicinska sestra dobila svoje mjesto i ugled koji joj pripada sukladno stručnoj naobrazbi i etičkim dimenzijama. Budućnost sestrijske profesije ovisi o samim medicinskim sestrama, a

veliki posao čeka i mladu generaciju koja ipak zna i može prepoznati moralne vrijednosti. Možda će tek oni uspjeti sestriinstvu vratiti življenje potpuno u skladu s vrlinama, a bolesnicima dostojanstvo koje im pripada.

Poticanje na etički prihvatljivo ponašanje vlastitim primjerom i postupcima vodstva u donošenju odluka, jasna politika poslovanja, definirani postupci napredovanja, kazne i nagrade, etički kodeks, edukacija i seminari koji pridonose poznavanju poslovne etike i poticanju moralne hrabrosti, pokrenulo bi rješavanje etički upitnih ponašanja u pozitivnom smjeru. To bi povećalo zadovoljstvo medicinskih sestara i suradnika te poboljšalo kvalitetu provođenja zdravstvene njege i zadovoljstvo bolesnika pruženom zdravstvenom skrbi, a posredno bi doprinosilo ugledu zdravstvene ustanove te osiguralo uspješno poslovanje.

11. LITERATURA

1. Kalauz, Sonja. *Kompetencije medicinske sestre voditelja*. Nastavni tekstovi, 2011.
2. Zlatar, Ana. *Organizacijska kultura*.
Selekcija.hr <https://selekcija.hr/2010/08/organizacijska-kultura/> (15.8.2021.)
3. Žugaj, Miroslav, Bojanić – Glavica, Benedikt, Brčić, Ruža, Šehanović, Jusuf. *Organizacijska kultura*. TIVA Tiskara Varaždin: Varaždin, 2004.
4. Kalauz, Sonja: *Organizacijska kultura u zdravstvenim organizacijama*. Nastavni tekstovi.
<http://161.53.224.3/sonjak/> (15.8.2021.)
5. Žugaj, Miroslav, Cingula, Marijan. *Temelji organizacije*. Fakultet organizacije i informatike: Varaždin, 1992. <http://www.foi.unizg.hr/content/search> (11.8.2021.)
6. Čulig, Josip. *Zdravstveni menadžment*. Hrvatski časopis za javno zdravstvo. 2006. Volumen 2. <http://www.hcjh.hr/old/clanak> (3.8.2021.)
7. Cipriano Silva, Mary. *Organizational And Administrative Ethics In Health Care: An Ethics Gap*. OJIN the Online Journal of Issues in Nursing. Volumen 3 – 1998.
<http://www.nursingworld.org/MainMenuCategories/ANAMarketplace/ANAPeriodicals/OJIN/> (8.8.2021.)
8. Tsai, Yafang. *Relationship between Organizational Culture, Leadership Behavior and Job Satisfaction*. BMC Health Services Research, 2011. <http://www.biomedcentral.com/1472-6963/11/98> (15.5.2021.)
9. Hassmiller, Susan. B., Cozine, Maureen. *Addressing The Nurse Shortage To Improve The Quality Of Patient Care*. Health Affairs, 2006. <http://content.healthaffairs.org/content/> (2.6.2021.)
10. Wooten, Linn, Arbor, Ann. *Nurses And Constructive Organizational Culture*. 2003.
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/14705557> (12.6.2021.)
11. Mišić, Anto. *Rječnik filozofskih pojmova*. Verbum: Split, 2000.
12. Burger, Hotimir. *Ljudska moralnost*. Breza: Zagreb, 2008.
13. Šegota, Ivan. *Etika sestrištva*. Pergamena: Rijeka, 1997.
14. Bebek, Borna, Kolumbić, Antun. *Poslovna etika*. Sinergija nakladništvo d.o.o.: Zagreb, 2005.
15. Čović, Ante. *Etika i bioetika*. Pergamena: Zagreb, 2004.
16. Matulić, Tonči. *Bioetika*. Glas koncila: Zagreb, 2001.
17. Murray, John. S. *Moral Courage in Healthcare: Acting Ethically Even in the Presence of Risk*. OJIN: The Online Journal of Issues in Nursing, Volumen 15, 2010.

- <http://hm6.nursingworld.org/MainMenuCategories/ANAMarketplace/ANAPeriodicals/OJIN/> (17.6.2021.)
18. Aleksić, Ana. *Poslovna etika – element uspješnog poslovanja*. <https://docs.google.com/viewer> (16.6.2021.)
 19. www.vguk.hr/novostip/20/2069-100.com (16.6.2021.)
 20. Kalauz, Sonja. *Sestrinska profesija u svijetu bioetičkog pluriperspektivizma*. Pergamena i Hrvatska komora medicinskih sestara: Zagreb, 2011.
 21. Kalauz, Sonja. *Poslovna etika, nastavni tekstovi*. <http://161.53.244.3/sonjak/> (1.7.2021.)
 22. Katičić, Ljiljana. *Poslovna etika u poslovanju kao imperativ*. E-BizMags, 2010.
 23. https://docs.google.com/viewer:www.kubelka.net/vern/etika/Poslovna_etika-skripta (18.7.2021.)
 24. Budeš, R. *Poslovanje s etičkim vrijednostima*. <http://filaks.hr/index.php/reference/strucni-clanci/9-uncategorised/203> (19.7.2021.)
 25. http://hr.wikipedia.org/w/index.php?title=Etika_vrlina (10.7.2021.)
 26. Polegubić, Kristina, Ulaga, Marko. *Moć etičkog poslovanja K. Blanchardan i N. V. Pealea*. <http://www.filozofija.org/index.php> (21.7.2021.)
 27. <http://www.poslovni-servis.com/menadzment/poslovna-etika.html> (7.7.2021.)
 28. Šegota, Ivan. *Etika sestrinstva*. Pergamena: Zagreb i Medicinski fakultet: Rijeka, 1997.
 29. Ethical Decision Making: It's Not Academic. ASHRA e – News Brief 2011. <http://www.naylornetwork.com/ahh-nwl/articles/> (20.5.2021.)
 30. Dodek, Peter, Cahill, Naomi, Heyland, Daren. *The Relationship Between Organizational Culture and Implementation of Clinical Practice Guidelines*. Journal of Parenteral and Enteral Nutrition, 2010. <http://pen.sagepub.com/content/> (18.5.2021.)
 31. Šegota, Ivan. *Medicinska etika i klinička bioetika – od prvih početaka do 9. svjetskog bioetičkog kongresa*, 2008. <http://hrcak.srce.hr/index> (23.6.2021.)
 32. Kalauz, Sonja. *Bioetika u sustavu školovanja medicinskih sestara*. Zbornik radova. Bioetika kao temeljna dimenzija suvremenog sestrinstva. Zdravstveno veleučilište: Opatija, 2007. <http://www.zvu.hr/opatija/2007> (23.7.2021.)
 33. Frankena, William, K. *Etika*. KruZak: Zagreb, 1998.
 34. Moore, George, Edward. *Principia ethica*. KruZak: Zagreb, 2009.
 35. Levy, Neil. *Moralni relativizam*. Naklada Jesenski i Turk: Zagreb, 2004
 36. Matulić, Tonči. *Bioetika*. Glas Koncil: Zagreb, 2011.
 37. Bauman, Zygmunt. *Postmoderna etika*. AGM: Zagreb, 2009.

38. Beri, Boran. *Etika vrlina* <http://www.scribd.com/doc/82207653/Boran-Beri.Sveuciliste-u-Rijeci-Etika-Vrlina> (14.6.2021.)
39. Lama, Dalai. *Etika za novi milenij*. CID – Nova: Zagreb, 2001.
40. Wojtyła, Karol. *Temelji etike*. Verbum: Split, 1998.

12. ŽIVOTOPIS

Vanja Ramljak rođena je 12. svibnja 1985. u Travniku. Srednju medicinsku školu završila 2004. u Novoj Biljoj. Nakon nekoliko godina rada u struci, uz rad upisuje studij sestrinstva pri Zdravstvenom Veleučilištu u Zagrebu. Na istom veleučilištu je diplomirala 2014. godine te stekla akademski naziv prvostupnica sestrinstva. Nakon završetka studija radi u Domu zdravlja Zagreb, u ordinaciji obiteljske medicine. 2017. godine zapošljava se na Klinici za neurokirurgiju KBC-a Sestre milosrdnice na mjestu zamjenice glavne sestre u jedinici postintenzivne medicinske skrbi, a već 2018. godine preuzima funkciju glavne sestre navedenog radilišta. Iste godine završava program stručnog usavršavanja – Menadžera u zdravstvu pri poslovnom učilištu Experta. Također, autorica je i koautorica brojnih stručnih članaka iz područja sestrinstva.